

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

КОВАЛЬЧУК Михайло Володимирович

**Доходи місцевих бюджетів України: склад, динаміка,
вектори оптимізації / Revenues of local budgets of
Ukraine: composition, dynamics, optimization vectors**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
М. В. Ковальчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ____ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 Теоретичні та нормативні аспекти формування доходів місцевих бюджетів.....	7
1.1. Економічний зміст і функціональне призначення доходів у системі місцевих фінансів.....	7
1.2. Законодавче регулювання формування доходної бази органів місцевого самоврядування.....	14
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	21
2.1. Динаміка та структурні характеристики доходів місцевих бюджетів України.....	21
2.2. Тенденції формування та зміни податкових надходжень місцевих бюджетів	27
2.3. Склад, структурні зміни та тенденції бюджетних трансфертів, неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах.....	35
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	42
3.1. Вектори нарощування фіскального потенціалу єдиного податку в системі доходів громади.....	42
3.2. Шляхи зростання податку на доходи фізичних осіб у доходах місцевих бюджетів.....	47
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Фінансова спроможність територіальних громад стала ключовим фактором стійкості держави в умовах безпрецедентних викликів. У контексті триваючої реформи децентралізації органи місцевого самоврядування отримали не лише розширені повноваження, а й пряму відповідальність за життєзабезпечення територій, що вимагає наявності стабільної та диверсифікованої доходної бази. Проте сучасний стан місцевих фінансів характеризується високим рівнем невизначеності, спричиненим повномасштабною війною, що призвела до руйнування промислових об'єктів, релокації бізнесу та значних міграційних процесів. Ці чинники докорінно змінили податковий ландшафт регіонів, змушуючи громади адаптуватися до втрати традиційних джерел наповнення бюджетів.

Особливої ваги питання формування доходів набуває у світлі останніх законодавчих змін, зокрема перерозподілу податку на доходи фізичних осіб сплаченого військовослужбовцями, що суттєво обмежило фінансовий ресурс багатьох місцевих бюджетів. Це створює нагальну потребу у пошуку внутрішніх резервів та підвищенні якості адміністрування місцевих податків. Ефективне управління доходами стає вирішальним для забезпечення фінансової автономії та зменшення залежності від державних трансфертів. Таким чином, науковий аналіз джерел формування доходів місцевих бюджетів є необхідним підґрунтям для розробки стратегій сталого розвитку територій у надскладних макроекономічних умовах.

Процеси акумулювання та розпорядження фінансовими ресурсами на рівні територіальних громад тривалий час перебувають у центрі уваги економічної думки, що підтверджується значним масивом тематичних публікацій у фахових виданнях. Глибокий аналіз механізмів формування доходної бази муніципалітетів представлений у працях як представників академічних кіл, так і провідних фахівців, які безпосередньо задіяні в управлінні публічними фінансами: І. Бержанір, С. Богуславської, О. Вінницької,

О. Вельган, В. Горина, В. Дем'янишина, Т. Канєвої, М. Карпенко, О. Кириленко, В. Козлова, С. Коваль, А. Крисоватий, З. Лободіної, В. Макогон, Ц. Огонь, Л. Першко, Ю. Пасічника, Ю. Радіонова, І. Сидор, М. Сіщук, О. Сироветника, М. Тарасюка, П. Чугунова, М. Шендригоренко, С. Юшко, Б. Шулюк, В. Янковського та інших. Сучасна практика реалізації бюджетної політики на місцях розгортається на тлі критичної економічної турбулентності та безпекових загроз, зумовлених воєнним станом. Оскільки функціонування фінансової системи громад і надалі відбувається в умовах значних ризиків, аналіз специфіки формування доходів у теперішніх реаліях набуває особливої гостроти та стає життєво необхідним для забезпечення стійкості держави.

Мета даного дослідження полягає у комплексному висвітленні природи та особливостей функціонування доходних джерел місцевого самоврядування на основі синтезу актуальних теоретичних напрацювань провідних економістів та детального аналізу практики наповнення місцевих бюджетів, що дозволить сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо оптимізації їхньої структури та зміцнення фінансового потенціалу громад у сучасних умовах.

Для реалізації цієї мети було окреслено низку дослідницьких **завдань**, що передбачають: систематизацію наявних наукових концепцій для розкриття сутності місцевих доходів;

- критичний огляд нормативно-правового поля, яке регламентує бюджетний процес на рівні територій;
- аналіз динаміки податкових надходжень;
- вивчення трансформацій у складі неподаткових доходів і операцій з капіталом у часовому розрізі;
- оцінка впливу міжбюджетних трансфертів на загальну стійкість місцевих фінансів;
- виявлення та наукове підтвердження ключових резервів для нарощування доходів громад.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні основи формування доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. Методологічний апарат кваліфікаційної роботи сформовано на основі поєднання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, що забезпечило системність та об'єктивність вивчення обраної проблематики. Зокрема, використання діалектичного методу дозволило глибоко дослідити економічну природу місцевих доходів у їхньому постійному розвитку та взаємозв'язку з іншими елементами публічних фінансів. Завдяки системному аналізу було здійснено детальне вивчення структури наповнення бюджетів як цілісного механізму, де кожен компонент функціонує у тісній кореляції з іншими. Застосування методу порівняння дало змогу виявити ключові вектори змін, динамічні тенденції та суттєві розбіжності, що виникають у процесі акумулювання фінансових ресурсів громадами у різні періоди. Для забезпечення високого рівня наочності та верифікації аналітичних даних було використано графічний метод, який дозволив візуалізувати отримані результати та зробити їх доступними для інтерпретації. На завершальному етапі дослідження застосовано абстрактно-логічний метод, за допомогою якого було синтезовано основні результати аналізу, сформульовано теоретичні узагальнення та вироблено аргументовані рекомендації щодо підвищення фінансової незалежності територіальних одиниць.

Теоретичний фундамент кваліфікаційної роботи базується на вагомих наукових розвідках та концептуальних підходах вітчизняних і зарубіжних учених, чиї праці висвітлюють фундаментальні засади фіскальної децентралізації та управління публічними фінансами. Наукове осмислення обраної проблематики спирається на змістовний аналіз монографічних видань, аналітичних оглядів та фахових публікацій, що дозволило синтезувати наявні знання про природу місцевих доходів.

Інформаційною та нормативною архітектурою дослідження виступає актуальне законодавство України, передусім Бюджетний та Податковий кодекси, чинні Закони України та підзаконні акти, що регламентують фінансову

діяльність територіальних громад. Для забезпечення об'єктивності аналізу залучено емпіричні дані статистичні матеріали «Державного веб-порталу бюджету для громадян («Open Budget»))» [29], що дозволило провести верифікацію теоретичних положень на основі реальних показників.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці концептуальної моделі розбудови муніципальної інфраструктури підтримки підприємництва через створення мережі спеціалізованих бізнес-хабів та консультативно-інформаційних центрів на рівні громад. Запропонований підхід розглядає ці структури не просто як сервісні одиниці, а як інструмент стратегічної трансформації самозайнятих осіб у повноцінних роботодавців, що дозволяє якісно розширити базу оподаткування та зміцнити фінансову базу громад.

Практичне значення дослідження визначається можливістю впровадження прикладних рекомендацій щодо активізації процесів легалізації ринку праці. Зокрема, запропоновано алгоритм міжвідомчої взаємодії, що передбачає проведення скоординованих заходів органів місцевого самоврядування, підрозділів Державної податкової служби та Державної служби з питань праці з метою ідентифікації незадекларованих трудових відносин, що забезпечить стабільний приріст податкових надходжень та посилення соціального захисту працюючого населення.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати цього дослідження були надруковані у наукових збірниках «Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації (жовтень 2025 р.)» [45] та «XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія (листопад 2025 р.)» [46], «Фінансове забезпечення сталого розвитку»[47] (листопад 2025 р.).

Структурні елементи дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 56 сторінках, містить 13 рисунків, 12 таблиць. Список використаних джерел налічує 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Економічний зміст і функціональне призначення доходів у системі місцевих фінансів

Фінансові ресурси місцевих бюджетів становлять ключову основу функціонування ОМС та забезпечують матеріальну базу для реалізації програм розвитку територіальних громад. Саме обсяг і склад доходів визначають спроможність громад здійснювати соціально-економічні ініціативи, підтримувати інфраструктуру та надавати якісні публічні послуги. В умовах трансформації системи публічних фінансів, поглиблення децентралізаційних процесів і зростання управлінської автономії на місцевому рівні особливо актуальним стає комплексне дослідження джерел формування доходної бази та її структурних характеристик. Ефективність управління цими ресурсами безпосередньо впливає на фінансову спроможність громад, рівень їх інвестиційної привабливості та здатність забезпечувати сталий розвиток територій. У сучасних соціально-економічних умовах, що характеризуються макроекономічною нестабільністю та воєнними викликами, постає необхідність комплексного аналізу механізмів формування доходів місцевих бюджетів. Теоретичне осмислення їхньої сутності матиме позитивний вплив на якість бюджетної політики та ефективність управління на місцевому рівні.

Аналіз поняття «доходи місцевих бюджетів» логічно здійснювати через попереднє з'ясування змісту ширшої фінансової категорії – «доходи бюджету», що формує теоретичну основу дослідження. Вивчення економічної сутності бюджетних доходів створює методологічну основу для подальшого вивчення специфіки доходної бази на місцевому рівні. Такий підхід забезпечує логічну послідовність дослідження: від загальнотеоретичних засад мобілізації фінансових ресурсів державою – до особливостей їх акумулювання та

розподілу в межах територіальних громад, що є необхідною передумовою ґрунтового аналізу доходів місцевих бюджетів.

Визначення змісту та сутності «доходів бюджету» є традиційно дискусійним у фінансовій науці. Різниця в підходах детермінована фокусом дослідників на економічній, правовій чи матеріальній стороні цього явища (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності доходів бюджету

Автор	Трактування поняття
Ю. Пасічник [1, с. 360]	сфера економічних відносин суспільства, котра пов'язана із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня та використовується місцевими органами влади для забезпечення як поточних, так і перспективних завдань розвитку регіону
Ц. Огонь [2, с. 158]	цілісна єдина система специфічних фінансових відносин, які функціонують в умовах розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування державних фінансових ресурсів та здійснення видатків на виконання конституційних повноважень
В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко, З. М. Лободіна [3, с. 155]	економічна категорія, що представляє собою економічні (грошові) відносини, які пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування та використання централізованого фонду грошових коштів
В. Г. Дем'янишин [4, с. 70]	об'єктивне економічне явище, пов'язане із сукупністю економічних відносин щодо розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування централізованого фонду грошових коштів держави
В. А. Янковський, М. Т. Шендригоренко [5, с. 332]	сукупність фінансових відносин, які беруть участь у процесі розподілу частини ВВП з метою формування цільових грошових фондів на рівні держави та місцевих органів самоврядування, призначених для фінансування власних функцій і зобов'язань, визначених згідно з чинним законодавством
В.Д. Макогон [6, с. 105]	основа економічного розвитку, оскільки забезпечує формування матеріальної бази для виконання бюджетних програм

Дослідження наукових підходів до визначення сутності доходів бюджету засвідчує складний і багатогранний характер цієї економічної категорії. У більшості трактувань вони інтерпретуються як сукупність фінансових відносин, що формуються у процесі розподілу й перерозподілу ВВП з метою акумулювання коштів у централізованих фондах держави. Частина науковців розглядає бюджетні доходи як об'єктивну економічну реальність, що відображає рух фінансових ресурсів і фінансово забезпечує виконання

державою її функцій та повноважень. Інші акцентують увагу на їх ролі як ресурсної основи фінансування бюджетних заходів і забезпечення соціально-економічного розвитку. Узагальнюючи зазначені підходи, доходи бюджету можна охарактеризувати як систему економічних відносин, спрямованих на мобілізацію та концентрацію фінансових ресурсів у централізованих грошових фондах для задоволення публічних потреб і реалізації функцій органів влади.

Зазначене теоретичне узагальнення слугує концептуальною основою для переходу до аналізу доходів місцевих бюджетів. Хоча вони мають спільну економічну природу з доходами бюджету загалом, їх формування, структура джерел і механізми правового регулювання характеризуються певною специфікою. Вивчаючи доходи місцевих бюджетів, Ю. Радіонов розглядає їх з позиції призначення для «заходів, програм, інвестиційних проєктах місцевого/регіонального рівня або виконання органами місцевого самоврядування делегованих державою повноважень» [7].

На думку Т. Канєвої та М. Карпенко, доцільно вивчати всю «систему елементів формування доходів місцевих бюджетів до яких належать: законодавче поле, інституції (наділені функціями управління бюджетними коштами, механізми, форми та методи мобілізації доходів місцевих бюджетів» [8].

І. Я. Чугунов розглядає доходи місцевих бюджетів як дієвий інструмент концентрації частини фінансових ресурсів, що переходять у розпорядження ОМС та формують основу функціонування місцевих фінансів. Інакше кажучи, йдеться не просто про надходження коштів, а про активний процес їх мобілізації та перетворення на фінансовий ресурс громади [9, с. 134]. Таке твердження підкреслює, що доходи місцевих бюджетів не мають пасивного характеру. Вони відображають здатність територіальної громади акумулювати фінансовий потенціал через податкові та неподаткові надходження, трансферти, а також інші джерела, передбачені законодавством. Саме через механізм формування доходів забезпечується фінансова автономія місцевого самоврядування, можливість самостійного визначення пріоритетів розвитку та

реалізовувати власні повноваження. Отже, доходи місцевих бюджетів виступають не лише елементом бюджетної системи, а й ключовим структурним компонентом місцевих фінансів, що визначає рівень фінансової спроможності територіальної громади.

М. Тарасюк та О. Сироветник у своїх дослідженнях визначають валовий внутрішній продукт як ключову фінансову основу формування доходів місцевих бюджетів, і вважають, що його зростання створює передумови для посилення економічної стійкості та стабільного розвитку господарської системи [10, с. 95].

М. Сіщук тлумачить досліджуване поняття як «визначені законодавством та інституційними правилами економічні відносини щодо формування і нарощування фінансового потенціалу бюджетів ОМС з метою ефективного виконання функцій та максимального задоволення потреб територіальних громад» [11, с. 31]. Подібне визначення подає Гончар Г.: «система економічних взаємозв'язків, що формуються у процесі мобілізації фінансових ресурсів на рівні територіальних громад і спрямовуються на забезпечення виконання повноважень та реалізацію завдань ОМС» [12, с. 226].

Комплексне дослідження «Формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації» [13] здійснила О. Вінницька, що дозволило охарактеризувати досліджувану категорію з таких позицій як форма, матеріальний зміст, організаційна структура та характер – це «сукупність грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування і розподіл фінансових ресурсів місцевих бюджетів, а також оптимальний, ефективний розвиток територій шляхом децентралізованого управління в особі органів місцевого самоврядування» [13, с. 8].

Як «активну форму акумуляції визначеної частини фінансових ресурсів, котрі знаходяться у розпорядженні місцевих органів самоврядування і є стають невід'ємним елементом місцевих фінансів» [14, с. 5] тлумачать доходи місцевих бюджетів Л. Катан, Н. Демчук, Д. Павлова та С. Качула. Враховуючи

вищевикладене, можна стверджувати, що теоретична сутність доходів місцевих бюджетів розкривається через різні підходи (рис. 1.1).

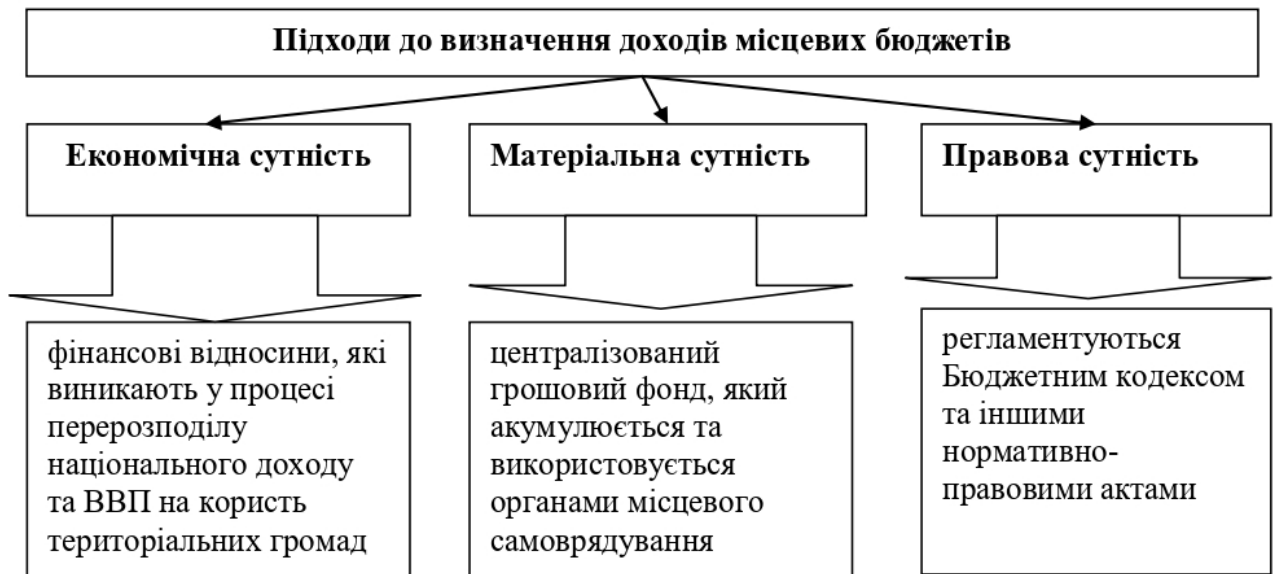

Рис. 1.1. Підходи до визначення доходів місцевих бюджетів

Примітка. Узагальнено автором

Таким чином, доходи місцевих бюджетів – це система економічно-правових відносин, котрі пов'язані із обов'язковим, безповоротним та систематичним надходженням грошових коштів, які формують централізований фінансовий фонд територіальної громади для реалізації її конституційних та законодавчо визначених функцій.

Прикладний аспект досліджень доходів місцевих бюджетів знаходить відображення у їх функціональному призначенні (рис. 1.2).

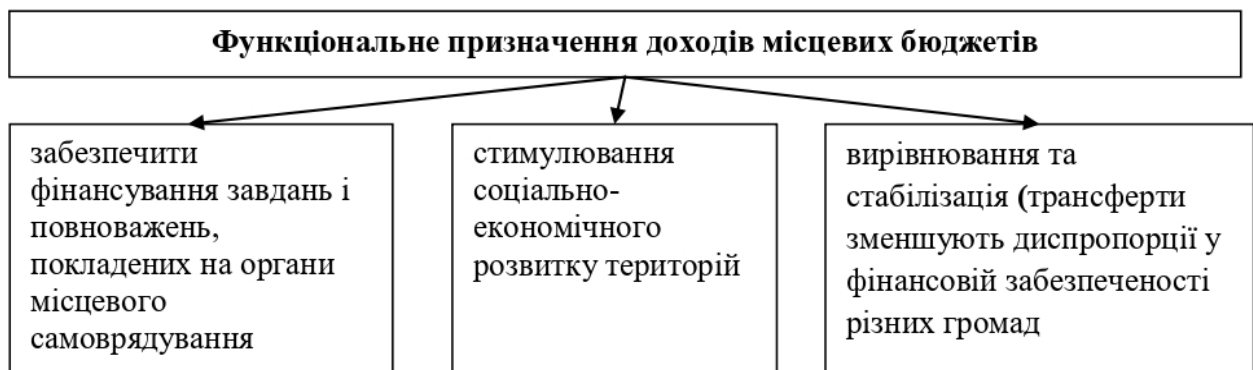

Рис. 1.2. Функціональне призначення доходів місцевих бюджетів

Примітка. Узагальнено автором

Як бачимо (рис. 1.2), доходи місцевих бюджетів є фінансовим підґрунтям виконання повноважень місцевої влади. Таке бачення зустрічаємо у С.В. Михайленко та В.В. Зубріліної, котрі вважають доходи місцевих бюджетів «важливим складником фінансового забезпечення місцевого самоврядування і відображають певну систему економічних відносин, які виникають у процесі формування централізованих фондів фінансових ресурсів місцевих органів влади» [15, с. 1020]. Дійсно, одне із Функціональних призначень доходів місцевих бюджетів полягає у формуванні фінансової бази, необхідної для реалізації визначених законодавством завдань і повноважень ОМС. Накопичені у бюджеті ресурси забезпечують матеріальне підґрунтя для утримання та розвитку закладів охорони здоров'я й освіти, фінансування заходів соціального захисту населення, підтримки та модернізації житлово-комунального господарства, а також будівництва й ремонту об'єктів дорожньої інфраструктури. Таким чином, доходи бюджету виконують забезпечувальну функцію, виступаючи основним джерелом покриття суспільно значущих видатків на рівні територіальних громад. Таке бачення зустрічаємо також у Бержанір І. А. та Вінницької О. А., які вважають доходи місцевих бюджетів «основою економічної і соціальної стабільності регіонів» [16, с. 48].

Функціональне призначення доходів бюджету проявляється не лише у забезпеченні фінансування публічних видатків, а й у здійсненні регулятивного та стимулюючого впливу на розвиток підприємницького середовища. Застосовуючи інструменти запровадження місцевих податків і зборів, встановлюючи їх розміри в межах законодавчо визначених повноважень, а також надаючи податкові пільги чи інші стимули, ОМС здатні створювати сприятливе податкове середовище для розвитку малого й середнього підприємництва та активізації ділової активності на території громади. Гнучка податкова політика на місцевому рівні сприяє легалізації підприємницької діяльності, розширенню бази оподаткування, залученню інвестицій та створенню нових робочих місць. Таким чином, доходи бюджету виконують

стимулюючу функцію, виступаючи інструментом активізації економічної діяльності в межах територіальної громади.

Функціональне призначення доходів бюджету реалізується також через механізми фінансового вирівнювання та забезпечення стабільності розвитку територій. За допомогою міжбюджетних трансфертів здійснюється перерозподіл ресурсів між бюджетами різних рівнів, що дає змогу зменшити відмінності у фінансовій спроможності громад. Такий інструментарій сприяє збалансуванню дохідної бази, гарантує належний рівень забезпечення публічних послуг для жителів громади незалежно від економічного потенціалу конкретної території та підтримує макрофінансову стійкість бюджетної системи загалом. У результаті доходи бюджету виконують стабілізаційну функцію, забезпечуючи більш рівномірний соціально-економічний розвиток регіонів.

Отже, доходи місцевих бюджетів є ключовим елементом фінансової системи територіальних громад, оскільки саме вони формують ресурсну основу здійснення делегованих і власних повноважень ОМС. Сутність цієї економічної категорії полягає у формуванні фінансових відносин, у межах яких відбувається акумуляція частини створеної у країні вартості та її подальший перерозподіл через бюджетну систему, а функціональне призначення – у забезпеченні фінансування публічних послуг, стимулюванні економічної активності та вирівнюванні фінансових можливостей різних громад. Комплексне розуміння природи та ролі доходів місцевих бюджетів створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу їх структури, джерел формування та напрямів підвищення рівня фінансової самодостатності місцевого самоврядування в умовах сучасних викликів.

1.2. Правове регулювання формування дохідної частини місцевих бюджетів

Формування доходної бази місцевих бюджетів виступає визначальною умовою забезпечення фінансової стійкості територіальних громад і належного виконання ними як власних, так і делегованих повноважень. У контексті поглиблення бюджетної децентралізації та зростання ролі ОМС особливої ваги набуває вдосконалення правових механізмів регулювання бюджетних надходжень, від яких залежить стабільність і передбачуваність фінансового забезпечення місцевого розвитку, оскільки саме нормативно-правова база визначає джерела наповнення бюджетів, порядок їх мобілізації, визначає порядок розподілу доходів між ланками бюджетної системи та регламентує інструменти міжбюджетного вирівнювання. У такому аспекті аналіз правових основ формування доходів місцевих бюджетів є необхідною передумовою глибокого осмислення механізмів фінансового забезпечення діяльності ОМС та оцінки їх узгодженості з принципами бюджетної децентралізації.

Система правового забезпечення формування доходів місцевих бюджетів спирається на норми бюджетного, податкового та муніципального законодавства, що встановлюють склад і структуру доходів, порядок і критерії віднесення податкових та неподаткових надходжень до відповідних бюджетів, а також закріплюють передумови фінансової самостійності ОМС. Довершеність та узгодженість правових норм безпосередньо впливають на стабільність доходної бази, передбачуваність планування доходів бюджету та рівень фінансової самодостатності громад (рис. 1.3).

Правові механізми регулювання доходної бази місцевих бюджетів забезпечують не лише фіскальну, а й регулятивну функцію, оскільки через визначення переліку місцевих податків і зборів, нормативів відрахувань та умов надання трансфертів держава формує стимули для розвитку територій і забезпечує збалансованість бюджетної системи загалом.

Рис. 1.3. Склад бюджетного законодавства України, що регламентує формування доходів місцевих бюджетів

Примітка. Складено та узагальнено автором за [17]

Так, на рис. 1.3 відображено ієрархічну структуру нормативно-правових актів, що формують систему бюджетного законодавства України у частині регулювання доходів місцевих бюджетів. Основоположним елементом цієї системи виступає Конституція України [19], яка закріплює принципи бюджетної системи, гарантії місцевого самоврядування та основи фінансової самостійності територіальних громад. Розвитком конституційних положень є «Бюджетний кодекс України» [17], що деталізує склад доходів місцевих бюджетів, порядок їх зарахування, механізми міжбюджетних трансфертів і розмежування повноважень між рівнями бюджетної системи. «Бюджетним кодексом України» [17] передбачено чотири групи доходів бюджету (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Доходи бюджету (за Бюджетним кодексом України)

Примітка. Складено автором на основі [17]

Третій розділ «Бюджетного кодексу України» [17] містить інформацію про джерела формування місцевих бюджетів, четвертий розділ – положення, що регулюють міжбюджетні відносини. «Бюджетним кодексом України» [17] передбачено чотири групи міжбюджетних трансфертів (див. рис. 1.5).

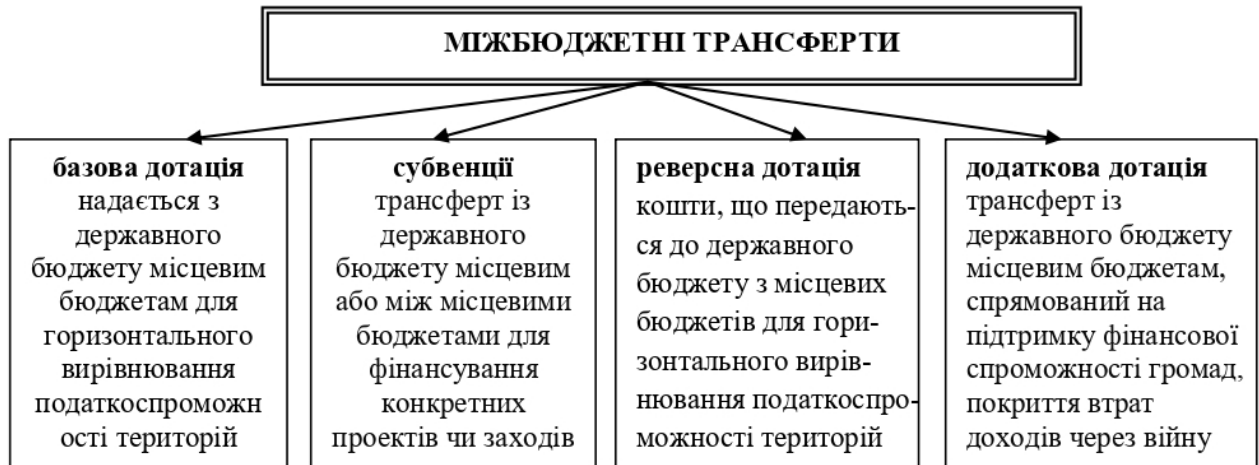

Рис. 1.5. Види міжбюджетних трансфертів

Примітка. Складено автором на основі [17]

Так, відповідно до «Бюджетного кодексу України» [17] (у редакції від 01.01.2026 р.) із державного бюджету можуть надаватися 10 видів міжбюджетних трансфертів (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам

Суттєву роль у регулюванні доходів місцевих бюджетів відіграє «Бюджетна декларація» [20]. Так, «Бюджетною декларацією на 2026–2028 рр.» [20] передбачено реалізувати бюджетну стратегію держави у частині регулювання місцевих фінансів та системи міжбюджетних відносин та посилити ресурсну базу місцевих бюджетів і підвищити їх фінансову самодостатність. Пріоритетним завданням є «формування стабільних і прогнозованих джерел доходів місцевих бюджетів на середньострокову перспективу» [20]. Також «Бюджетною декларацією на 2026–2028 рр.» [20] передбачено розвиток інструментарію середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, створення належного методичного підґрунтя для його впровадження та забезпечення більш результативного використання фінансових ресурсів територіальних громад. Під час воєнного стану передбачено адаптацію міжбюджетної політики до нових соціально-економічних умов, зміцнення фінансової стійкості територіальних громад і вдосконалення підходів до їх бюджетного забезпечення.

Пріоритетним завданням залишається забезпечення чіткого розподілу компетенцій між центральними органами виконавчої влади та структурами місцевого самоврядування відповідно до принципу субсидіарності, а також подальша систематизація сфер їх відповідальності з метою підвищення результативності управління публічними фінансами. Водночас передбачається удосконалення інструментів горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів з урахуванням фінансових ризиків і асиметрій, що виникли під впливом воєнних чинників. Окремий акцент робиться на створенні передумов для зростання доходної бази місцевих бюджетів, посиленні мотиваційних механізмів щодо залучення інвестицій та стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад [20].

Щорічний «Закон України про Державний бюджет України» [21] деталізує стратегічні орієнтири, визначені «Бюджетною декларацією» [20], конкретизуючи параметри доходів і видатків бюджету, а також обсяги, види та

механізми надання міжбюджетних трансфертів у межах відповідного фінансового року.

Зокрема, Законом України «Про Державний бюджет України на 2025 р.» [22] встановлено виділення із державного бюджету для передачі місцевим бюджетам таких міжбюджетних трансфертів: базової дотації в обсязі 25,5 млрд. грн., освітньої субвенції – 103,2 млрд. грн., а також додаткової дотації для «реалізації повноважень ОМС на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях, що постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації – 36,5 млрд. грн.» [22]. У структурі зазначених ресурсів для обласного бюджету Тернопільської області передбачено 114 млн. грн. базової дотації [22].

Відповідно до проєкту Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 р.» [21], заплановано збереження ключових напрямів фінансової підтримки місцевих бюджетів. Передбачений обсяг базової дотації становитиме 25,5 млрд. грн., освітньої субвенції – 103,2 млрд. грн., а додаткової дотації для територій, що зазнали негативного впливу воєнних дій – 33,3 млрд. грн. [21]. Для обласного бюджету Тернопільської області в межах базової дотації передбачено 160,1 млн. грн. [21].

Окрім визначення загальних бюджетних показників, «Закон про Державний бюджет України» [21] передбачає внесення змін до діючих пропорцій розмежування податкових надходжень між державним бюджетом і бюджетами місцевого рівня, стосовно податкових ставок у межах бюджетного періоду. Такі рішення безпосередньо позначаються на обсягах фінансових ресурсів, що зараховуються до місцевих бюджетів, і відповідно впливають на формування їх дохідної бази в наступному бюджетному році.

«Податковий кодекс України» [24] виступає базовим нормативно-правовим актом, що встановлює принципи організації та функціонування податкової системи держави. У контексті формування дохідної бази місцевих бюджетів – тут визначено перелік усіх податків і зборів, що становлять джерела їх наповнення, тих, що належать до місцевих, встановленні порядку їх

справляння. Положення «Податкового кодексу України» [24] визначають права ОМС щодо встановлення ставок місцевих податків і зборів, можливого надання податкових пільг, а також ухвалення рішень щодо їх запровадження в межах відповідної територіальної громади. «Податковий кодекс України» [24] забезпечує поєднання принципу фінансової автономії громад із загальнодержавними вимогами щодо єдності податкової політики. Водночас «Податковий кодекс України» [24] встановлює механізми адміністрування податків, що впливає на стабільність та прогнозованість надходжень до місцевих бюджетів. Окрему роль відіграє регламентація таких податкових надходжень, як ПДФО та інші обов'язкові платежі, що формують вагомую частину доходної бази територіальних громад. Отже, «Податковий кодекс України» [24] реалізує не лише фіскальне призначення, пов'язане з наповненням бюджетів, а й регулятивну роль, формуючи умови для впливу на економічні процеси та розвиток територій, створюючи правові передумови для формування стабільних джерел доходів, стимулювання економічної активності.

Щорічно в рамках бюджетного процесу на рівні територіальних громад приймається рішення про відповідний місцевий бюджет, яким визначаються планові показники доходів і видатків на наступний фінансовий рік. Таке рішення приймається відповідною місцевою радою за поданням виконавчого комітету та є основним фінансовим документом територіальної громади. У ньому конкретизуються обсяги надходжень до загального і спеціального фондів, прогнозні показники податкових і неподаткових доходів, а також трансфертів із державного бюджету. «Бюджетом Тернопільської міської територіальної громади на 2026 р.» [23] передбачено отримати 4005,2 млн. грн. доходів. Із цієї суми 3879,5 млн. грн. припадає на загальний фонд, який забезпечує фінансування основних потреб громади, тоді як 0,1 млн. грн. передбачено у складі спеціального фонду, що буде спрямовано переважно на реалізацію цільових програм розвитку та для реалізації інвестиційних проєктів. Формування та затвердження місцевих бюджетів із чітко визначеними плановими показниками доходів забезпечує фінансову визначеність, створює

підґрунтя для ефективного управління ресурсами громади та реалізації її соціально-економічних пріоритетів.

Отже, правове регламентування доходів місцевих бюджетів характеризується системним і багаторівневим характером, поєднуючи норми конституційного, бюджетного, податкового та муніципального законодавства. Саме узгодженість цих нормативних актів визначає склад джерел доходів, порядок їх мобілізації та розподілу, а також механізми міжбюджетного вирівнювання. Ефективність функціонування такої системи безпосередньо впливає на забезпечення фінансової стабільності територіальних громад, підвищення рівня їх фінансової самостійності та спроможність реалізовувати покладені на них повноваження. В умовах трансформаційних процесів і воєнних викликів удосконалення правових засад бюджетного регулювання набуває особливої актуальності, оскільки забезпечує стабільність дохідної бази та створює передумови для сталого розвитку місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ БЮДЖЕТУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ МТР)

2.1. Динаміка та структурні характеристики доходів місцевих бюджетів України

Аналіз змін у часі та структурних параметрів доходів місцевих бюджетів України є необхідною передумовою комплексної оцінки фінансової спроможності територіальних громад. Аналіз змін обсягів, темпів зростання і структури дохідної бази дозволяє виявити ключові тенденції формування фінансових ресурсів на місцевому рівні. В умовах повномасштабної війни додатковими викликами стали скорочення економічної активності, міграційні процеси, релокація бізнесу, руйнування інфраструктури та зміна пріоритетів бюджетних видатків, що безпосередньо вплинуло на обсяги та структуру доходів місцевих бюджетів. Посилення залежності окремих громад від міжбюджетних трансфертів, нерівномірність податкового потенціалу та зростання соціального навантаження зумовлюють необхідність поглибленого аналізу трансформацій дохідної бази в сучасних кризових умовах і формують підґрунтя для обґрунтування напрямів підвищення фінансової стійкості територіальних громад. Проведемо моніторинг доходів на прикладі бюджету ТМТГ (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Обсяг, млн. грн.	3670,6	3141,8	3676,8	3889,1	4494,4
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	-528,8	535,0	212,3	605,3
Темп зростання, %	-	85,6	117,0	105,8	115,6

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Аналіз динаміки доходів бюджету ТМТГ за 2021–2025 рр. свідчить про нерівномірний характер формування дохідної бази в умовах воєнних та посткризових трансформацій. У 2021 р. обсяг доходів становив 3670,6 млн. грн. і може розглядатися як базовий показник для подальших порівнянь. У 2022 р. відбулося істотне скорочення надходжень до 3141,8 млн. грн., що зумовило від’ємний абсолютний приріст у розмірі -528,8 млн. грн. та зниження темпу зростання до 85,6%. Така динаміка є наслідком повномасштабної війни: скорочення ділової активності, зменшення податкової бази, міграції населення та тимчасових податкових послаблень для бізнесу з метою підтримки економіки.

Починаючи з 2023 р., спостерігається відновлення дохідної спроможності громади. Обсяг надходжень зріс до 3676,8 млн. грн., що перевищило показник 2021 р. Абсолютний приріст становив 535,0 млн. грн., а темп зростання – 117,0%. Це свідчить про поступову адаптацію місцевої економіки до нових умов, стабілізацію діяльності суб’єктів господарювання, часткове відновлення споживчого попиту та посилення адміністрування податкових платежів (див. табл. 2.1).

У 2024 р. позитивна тенденція збереглася, хоча темпи приросту дещо уповільнилися: доходи збільшилися до 3889,1 млн. грн., що забезпечило приріст на 212,3 млн. грн. при темпі зростання 105,8%. Така динаміка може пояснюватися більш помірними темпами економічного відновлення, стабілізацією бази оподаткування та поступовим вичерпанням ефекту відкладеного зростання попереднього року.

Найвищий показник за досліджуваний період зафіксовано у 2025 р. – 4494,4 млн. грн. Абсолютний приріст становив 605,3 млн. грн., а темп зростання – 115,6%, що свідчить про активізацію економічних процесів у громаді та зміцнення її фінансової бази. Зростання доходів могло бути зумовлене підвищенням рівня оплати праці, розширенням підприємницької діяльності, інфляційним чинником, а також збільшенням міжбюджетних

трансфертів. З метою візуалізації змін досліджуваних показників їх динаміку представлено на діаграмі (рис. 2.1).

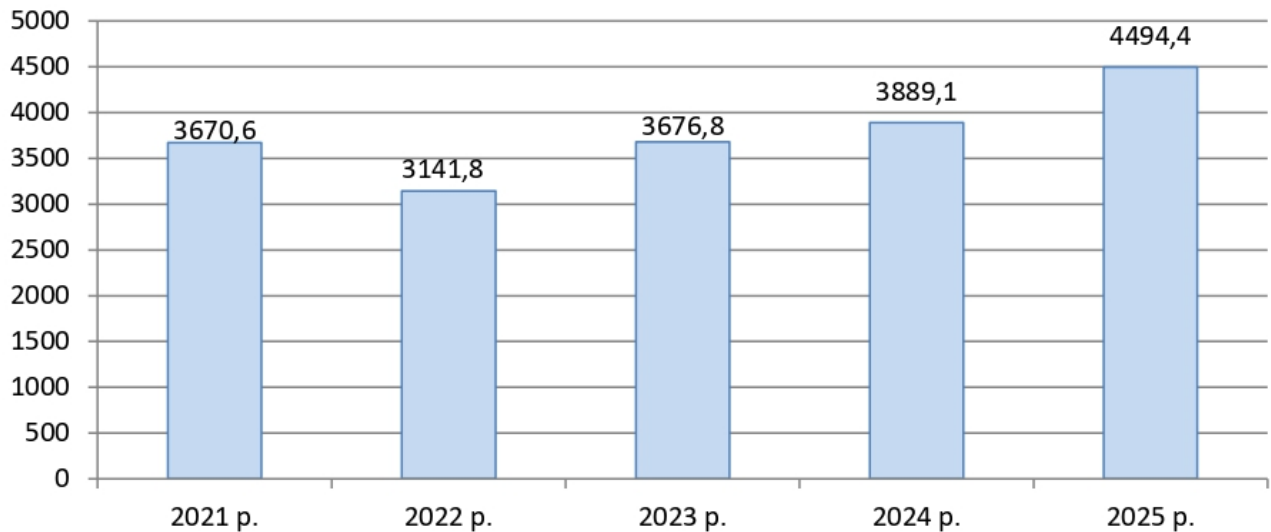

Рис. 2.1. Динаміка доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр., млн. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [29]

Загалом динаміка доходів бюджету ТМТГ характеризується різким спадом у перший рік повномасштабної війни та подальшим поступовим відновленням і зростанням у 2023–2025 рр. (рис. 2.1). Отримані результати підтверджують адаптивність місцевої фінансової системи до кризових викликів та свідчать про зміцнення дохідного потенціалу громади в умовах воєнної нестабільності.

Вивчення структури доходів у динаміці є важливим аналітичним інструментом оцінки фінансової стійкості громади. Якщо аналіз загального обсягу надходжень дає уявлення про масштаби ресурсного забезпечення, то структурний підхід дозволяє визначити, за рахунок яких джерел формується дохідна база, наскільки вона диверсифікована та стабільна, а також який рівень залежності від міжбюджетних трансфертів [31, с. 115]. Дослідження структурних зрушень у часі дає можливість виявити тенденції перерозподілу ролі податкових і неподаткових надходжень, оцінити вплив економічних та інституційних чинників, зокрема воєнних викликів, на формування фінансових ресурсів. Такий аналіз створює підґрунтя для обґрунтування напрямів

оптимізації дохідної політики та зміцнення фінансової самодостатності територіальної громади. Проаналізуємо зміни у співвідношенні джерел доходів бюджету ТМТГв досліджуваному періоді (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка та структура доходів бюджету Тернопільської міської
територіальної громади за 2021–2025 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	1993,6	54,3	2435,4	77,5	2845,9	77,4	2885,8	74,2	3386,8	75,4
Неподаткові надходження	155,8	4,2	145,1	4,6	238,4	6,5	229,1	5,9	225,3	5,0
Доходи від операцій з капіталом	23,7	0,6	7	0,2	7,7	0,2	4	0,1	21,6	0,5
Цільові фонди	8,9	0,2	5,6	0,2	7,6	0,2	10	0,3	13,3	0,3
Офіційні трансферти	1488,6	40,6	546,2	17,4	577,2	15,7	760,2	19,5	847,4	18,9
Всього доходів	3670,6	100,0	3141,8	100,0	3676,8	100,0	3889,1	100,0	4494,4	100,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Найбільшу частку у структурі доходів бюджету ТМТГ протягом усього періоду займають податкові надходження (табл. 2.2). Якщо у 2021 р. їх питома вага становила 54,3%, то у 2022 р. вона різко зросла до 77,5%. Таке зростання пояснюється не лише змінами в адмініструванні податків, а й істотним скороченням обсягу офіційних трансфертів, що автоматично підвищило відносну частку податкових ресурсів у структурі доходів. У наступні роки частка податкових надходжень залишалася стабільно високою (74–77%), що вказує на зростання значущості внутрішніх джерел наповнення фінансової бази місцевих бюджетів.

Найбільш відчутні структурні зміни відбулися за статтею офіційних трансфертів. У 2021 р. їх частка становила 40,6%, що відображало значну залежність місцевих бюджетів від міжбюджетного перерозподілу. У 2022 р. цей показник знизився до 17,4%, а в наступні роки коливався в межах 15–19%.

Зменшення частки трансфертів у структурі доходів може свідчити про перерозподіл ресурсів на користь державного бюджету в умовах воєнного стану, так і про відносне посилення ролі податкових надходжень. Іншими словами, зменшення частки офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів під час війни зумовлене сукупністю фіскальних, інституційних та макроекономічних чинників.

По-перше, відбулося суттєве переорієнтування видаткових пріоритетів державного бюджету на фінансування сектору оборони і безпеки. Умови воєнного стану потребують концентрації значного обсягу ресурсів на військові потреби, соціальну підтримку військовослужбовців та ліквідацію наслідків руйнувань. Це обмежує можливості державного бюджету щодо масштабного міжбюджетного перерозподілу коштів у формі дотацій та субвенцій.

По-друге, скорочення трансфертів пояснюється зміною механізмів бюджетного регулювання. У кризових умовах держава може оптимізувати або тимчасово призупиняти окремі програми субвенцій, зокрема інвестиційного чи інфраструктурного характеру, спрямовуючи ресурси на першочергові потреби. Відповідно, зменшується обсяг коштів, що надходять до місцевих бюджетів у формі цільової підтримки.

По-третє, на структуру доходів впливає не лише абсолютне скорочення трансфертів, а й відносне зростання інших джерел, насамперед податкових надходжень. Якщо власні доходи громад відновлюються швидше, ніж обсяг державної підтримки, частка трансфертів у структурі автоматично знижується навіть за умов їх номінальної стабільності.

Крім того, воєнні ризики спричинили нерівномірність бюджетної забезпеченості територій. Держава була змушена спрямовувати ресурси передусім у регіони, що зазнали значних руйнувань або перебували в зоні бойових дій, що могло змінити загальну конфігурацію міжбюджетних потоків.

Отже, скорочення питомої ваги міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану зумовлене переорієнтацією бюджетних ресурсів на оборонні потреби, оптимізації бюджетних програм та

трансформації структури доходної бази громад. Це відображає адаптацію бюджетної системи до умов воєнного часу та зміну пріоритетів державної фінансової політики.

Неподаткові надходження характеризуються відносно незначною питомою вагою (4–6%), хоча у 2023 р. їх частка зросла до 6,5%, що може бути пов'язано з активізацією адміністративних зборів, плати за послуги бюджетних установ та інших джерел. У подальшому їх частка дещо знизилася, але залишалася стабільною (див. табл. 2.2).

Доходи від операцій з капіталом і надходження до цільових фондів мають мінімальне значення у структурі (до 0,5%), що свідчить про обмежений характер цих джерел і їх допоміжну роль у формуванні доходної бази.

Отже, у досліджуваному періоді простежується тенденція до підвищення питомої ваги податкових доходів і зниження залежності від офіційних трансфертів порівняно з 2021 р. Попри воєнні виклики та спад 2022 р., у 2023–2025 рр. відбулося відновлення обсягів доходів і стабілізація їх структури, що підтверджує здатність бюджетної системи гнучко реагувати на зовнішні виклики та відображає поступове посилення фінансової стійкості місцевих бюджетів..

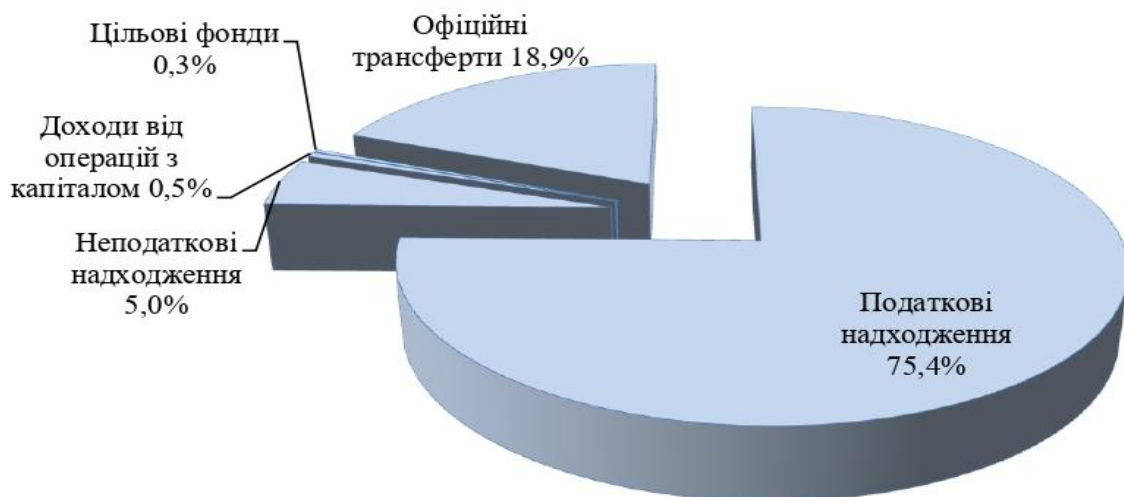

Рис. 2.2. Структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2025 р.

Примітка. Побудовано автором за даними [29]

Діаграма (див. рис. 2.2) відображає структуру доходів бюджету ТМТГу 2025 р. та демонструє чітко виражену домінанту податкових надходжень. Їх частка становить 75,4%, що свідчить про визначальну роль власних фіскальних джерел у формуванні фінансової бази громади. Така структура є ознакою відносної фінансової самодостатності, оскільки основний обсяг ресурсів акумулюється за рахунок податків, а не перерозподільчих механізмів.

Офіційні трансферти займають 18,9% доходів, що вказує на збереження певного рівня міжбюджетної підтримки, однак їх частка є суттєво меншою порівняно з податковими надходженнями. Це свідчить про зниження залежності бюджету громади від державної фінансової допомоги та підвищення ролі власної доходної бази.

Неподаткові надходження формують 5,0% доходів, що відображає їх допоміжний характер у структурі фінансових ресурсів. Водночас доходи від операцій з капіталом (0,5%) та кошти цільових фондів (0,3%) мають мінімальний вплив на загальний обсяг доходів, що є типовим для місцевих бюджетів і свідчить про їх епізодичний або специфічний характер.

Загалом структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022–2025 р. характеризується високою концентрацією податкових надходжень, помірною часткою трансфертів та незначною роллю інших джерел. Така модель формування доходів вказує на посилення фінансової спроможності громади, що є позитивною тенденцією в умовах воєнних викликів та макроекономічної нестабільності.

2.2. Тенденції формування та зміни податкових надходжень місцевих бюджетів

Формування достатнього й стійкого фінансового потенціалу місцевих бюджетів тісно пов'язане з ефективністю акумулювання податкових платежів. У системі місцевих фінансів саме податкові надходження створюють основну

ресурсну базу для виконання функцій ОМС, забезпечення функціонування соціальної інфраструктури та реалізації програм розвитку територіальних громад [32, с. 277]. У зв'язку з цим дослідження закономірностей формування й трансформації податкових доходів є важливою складовою оцінки бюджетної стійкості на місцевому рівні.

Зміни в обсягах податкових надходжень відображають не тільки наслідки реалізації бюджетної та податкової політики, а й загальні тенденції економічного розвитку відповідних територій [33, с. 134]. Динаміка доходів формується під впливом законодавчих коригувань, структури зайнятості населення, стану підприємницької активності, рівня інвестицій, а також кризових і воєнних чинників. За таких умов особливого значення набуває аналіз структурних змін у складі податкових джерел, визначення їх ролі у формуванні доходної частини місцевих бюджетів та оцінювання залежності громад від окремих бюджетоутворюючих платежів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Обсяг, млн. грн.	1993,6	2435,4	2845,9	2885,8	3386,8
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	441,8	410,5	39,9	501,0
Темп зростання, %	-	122,2	116,9	101,4	117,4

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Аналіз обсягів податкових надходжень до бюджету ТМТГу 2021–2025 рр. (табл. 2.3) дає підстави зробити висновок про наявність вираженої позитивної динаміки зростання обсягів мобілізованих доходів, хоча динаміка в окремі роки була нерівномірною.

У 2021 р. податкові надходження становили 1993,6 млн. грн. Уже в 2022 р. їх обсяг зріс до 2435,4 млн. грн., що забезпечило абсолютний приріст у 441,8 млн. грн. і темп зростання 122,2%. Враховуючи складні умови функціонування економіки в перший рік повномасштабної війни, така

позитивна динаміка може пояснюватися релокацією суб'єктів господарювання до відносно безпечних регіонів, концентрацією економічної активності в тилових громадах, а також інфляційними чинниками, які збільшили номінальні обсяги податкової бази.

У 2023 р. надходження податків зросло до 2845,9 млн. грн. (на 410,5 млн. грн. порівняно з попереднім роком, темп зростання склав 116,9%). Це свідчить покращення економічного середовища громади та адаптацію бізнесу і громадян до нових умов. Вірогідними джерелами приросту стали збільшення фонду оплати праці, активізація підприємницької діяльності та поступове зростання споживчого попиту.

У 2024 р. динаміка істотно уповільнилася: обсяг податкових надходжень зріс лише до 2885,8 млн. грн., а абсолютний приріст склав 39,9 млн. грн. при темпі зростання 101,4%. Фактично це означає майже нульове реальне зростання з урахуванням інфляції. Подібна ситуація може бути пов'язана з виснаженням резервів екстенсивного збільшення доходів, обмеженими інвестиційними можливостями бізнесу, зниженням ділової активності та збереженням воєнних ризиків.

Водночас у 2025 р. спостерігається відновлення більш інтенсивної позитивної динаміки: обсяг надходжень зріс до 3386,8 млн. грн. (на 501,0 млн. грн. порівняно з попереднім роком, темп зростання склав 117,4%). Ймовірними чинниками такого приросту є пожвавлення економічної діяльності, зростання заробітних плат, удосконалення адміністрування податків та поступове покращення макроекономічних умов. У 2021–2025 рр. податкові надходження бюджету громади загалом характеризуються висхідним трендом із короткостроковим уповільненням у 2024 році. Виявлені зміни відображають адаптивність місцевої економіки до кризових умов та поступове зміцнення фінансової бази територіальної громади, що є важливою передумовою забезпечення її бюджетної стійкості.

Розглянемо зміни у структурі податкових надходжень у динаміці (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура податкових надходжень до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	1993,6	100	2435,4	100	2845,9	100	2885,8	100	3386,8	100
Податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості	1323,5	66,4	1731	70,2	1950,1	68,5	1793	62,1	2091,5	61,8
Внутрішні податки на товари та послуги	159,5	8,0	163,3	6,6	258,8	9,1	265,7	9,2	349,4	10,3
Місцеві податки і збори	509,6	25,6	540	21,9	635,9	22,3	825,9	28,6	944,7	27,9
Інші податки	1,0	0,1	1,1	0,0	1,1	0,0	1,2	0,0	1,2	0,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Аналіз структури податкових надходжень до бюджету ТМТГу 2021–2025 рр. свідчить про наявність чітко вираженої ієрархії джерел формування податкових ресурсів, де домінуючу роль відіграють податки на доходи. Саме ця група платежів формує найбільшу частку доходів бюджету громади, забезпечуючи понад половину всіх податкових надходжень (61,8–68,5%). Подібна структура податкових надходжень є характерною для більшості місцевих бюджетів України, адже провідне місце у формуванні їх дохідної бази займає ПДФО. Саме цей платіж забезпечує значну частину фінансових ресурсів територіальних громад і виконує важливу роль у підтриманні стабільності їх бюджетного забезпечення. І хоча обсяг надходжень даної групи стабільно зростав (від 1323,5 млн. грн. у 2021 р. до 2091 млн. грн. у 2025 р.), простежується поступове зниження питомої ваги цієї групи платежів (від 66,4% у 2021 р. до 61,8% у 2025 р.).

Другою за значущістю складовою податкових надходжень виступають місцеві податки і збори. Їх частка є відносно високою (21,9–28,6%) та демонструє тенденцію до зміцнення ролі у формуванні фінансових ресурсів громади (від 509,6 млн. грн. у 2021 р. до 944,7 млн. грн. у 2025 р.). Посилення позицій цієї групи платежів у структурі податкових надходжень можна

пояснити як активнішим використанням інструментів місцевої податкової політики, так і поступовим розширенням бази оподаткування на рівні територіальної громади. Зростання значення місцевих податків і зборів відображає загальну тенденцію до підвищення фінансової самостійності ОМС та посилення ролі власних джерел формування бюджету (див. табл. 2.4.).

Важливе місце у структурі податкових доходів займають також внутрішні податки на товари та послуги. Хоча їх частка є помітно меншою порівняно з попередніми групами (6,6–10,3%), поступове збільшення питомої ваги свідчить про розширення економічної активності у сфері споживання та послуг (від 159,5 млн. грн. у 2021 р. до 349,4 млн. грн. у 2025 р.), що може бути зумовлено відновленням ділової активності суб'єктів господарювання, зростанням обсягів роздрібної торгівлі та розширенням сектору послуг, що відповідно відображається у збільшенні надходжень від відповідних податків (див. табл. 2.4).

Інші податки у структурі податкових надходжень бюджету громади займають незначне місце та практично не впливають на формування загального обсягу податкових ресурсів, їх питома вага є мінімальною.

Беручи до уваги провідне значення податків на доходи у структурі податкових надходжень, доцільно здійснити їх більш ґрунтовний розгляд (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка обсягу та структури податків на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податки на доходи, на прибуток	1323,5	100	1731	100	1950,1	100	1793	100	2091,5	100
податок на прибуток підприємств	14,7	1,1	0,7	0,0	-3,9	-	0,9	0,1	0,9	0,0
податок на доходи фізичних осіб	1308,8	98,9	1730,2	100,0	1953,9	100,2	1792,1	99,9	2090,6	100,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Аналіз структури податків на доходи та прибуток у бюджеті ТМТГ(див. табл. 2.5) свідчить про надзвичайно високу концентрацію надходжень у межах одного основного джерела – податку на доходи фізичних осіб. Його частка у структурі цієї групи податкових платежів наближається до 100% та фактично формує переважну більшість відповідних доходів бюджету. Як бачимо, ПДФО є ключовим джерелом фінансових ресурсів місцевих бюджетів, оскільки безпосередньо пов’язаний із рівнем зайнятості населення та фондом оплати праці (рис. 2.3).

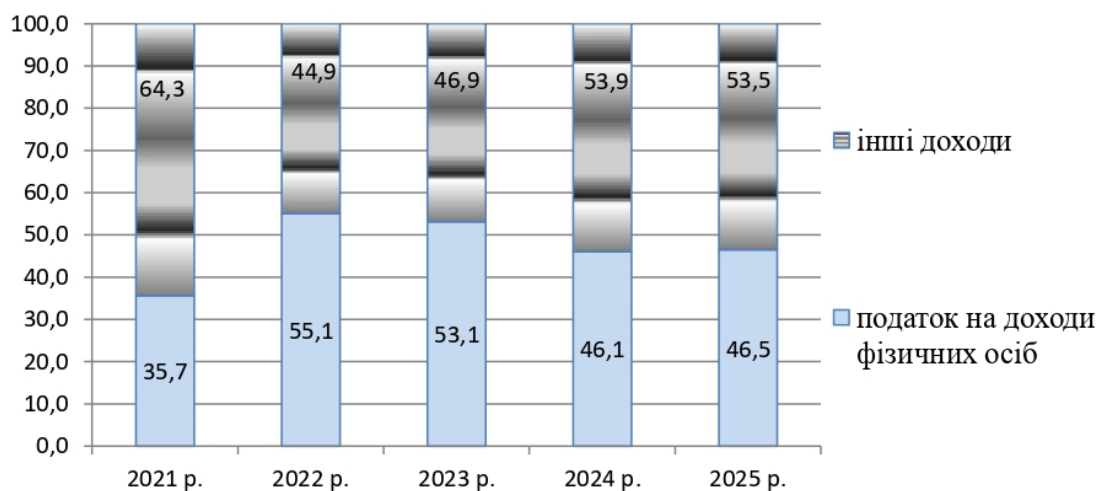

Рис. 2.3. Питома вага податку на доходи фізичних осіб у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр., %

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [29]

Аналіз показників діаграми (рис. 2.3) свідчить, що ПДФО займає вагоме місце у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Причому, у період воєнного стану його частка значно зросла до 55,1% у 2022 р. та до 53,1% у 2023 р. І хоча у наступні роки його питома вага дещо знизилась (46,1–46,5%) він залишається бюджетоутворюючим джерелом бюджету.

Податок на прибуток у є незначним доходах бюджету ТМТГ(див. табл. 2.5), причому у 2023 р. набув від’ємного значення, що пояснюється поверненням переплачених сум або його відшкодуванням.

Місцеві податки і збори відіграють важливу роль у формуванні власних доходів кожної територіальної громади і забезпечують органам місцевого

самоврядування додаткові фінансові ресурси та сприяють зміцненню фінансової автономії місцевих бюджетів. Їх перевагою та особливістю є те, що їх ставки та окремі елементи адміністрування можуть визначатися на місцевому рівні, що дозволяє враховувати специфіку соціально-економічного розвитку території (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка обсягу та структури місцевих податків і зборів Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Місцеві податки і збори	509,6	100	540	100	635,9	100	825,9	100	944,7	100
податок на майно	168,5	33,1	166,4	30,8	228,4	35,9	271,3	32,8	331,9	35,1
єдиний податок	337,7	66,3	368,9	68,3	402,4	63,3	548,9	66,5	606,5	64,2
збір за місця паркування транс.-портних засобів	2,9	0,6	3,9	0,7	4,2	0,7	4,7	0,6	5,0	0,5
туристичний збір	0,5	0,1	0,8	0,1	0,8	0,1	1	0,1	1,3	0,1

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Аналіз представлених показників (табл. 2.6) свідчить про майже двократне зростання місцевих податків і зборів за 2021–2025 рр.: збільшившись із 509,6 млн. грн. до 944,7 млн. грн. наприкінці досліджуваного терміну. Такі позитивні зміни зумовлені не лише інфляційними чинниками, а й системною стійкістю локальної економіки, яка зуміла адаптуватися до екстремальних викликів воєнного стану. Особливо помітним стає прискорення темпів наповнення бюджету у 2024–2025 роках, що корелює з стабілізацією внутрішнього споживчого ринку в західних регіонах країни, де знаходиться Тернопіль.

Провідне місце у структурі власних доходів громади стабільно посідає єдиний податок, питома вага якого протягом усього періоду становить від 63,3% до 68,3%. Така структура доходів бюджету підкреслює стратегічну залежність фінансового добробуту громади від активності малого та середнього

підприємництва. Динамічне зростання надходжень від 337,7 млн. грн. у 2021 р. до понад 600 млн. грн. у 2025 р. відображає здатність мікробізнесу оперативно реагувати на зміну кон'юнктури, свідчить про високий адаптивний потенціал та життєздатність суб'єктів господарювання, що обрали спрощену систему оподаткування, в умовах воєнних реалій. Також зростання у 2024–2025 рр. зумовлене скасуванням пільгових режимів у серпні 2023 р. та зростанням розрахункової бази (мінімальної зарплати) у 2024 р. [35]. Висока концентрація самозайнятого населення та малого бізнесу у Тернопільській громаді створює надійну подушку фіскальної безпеки, яка вирівнює загальні бюджетні показники навіть у періоди нестабільності (рис. 2.4).

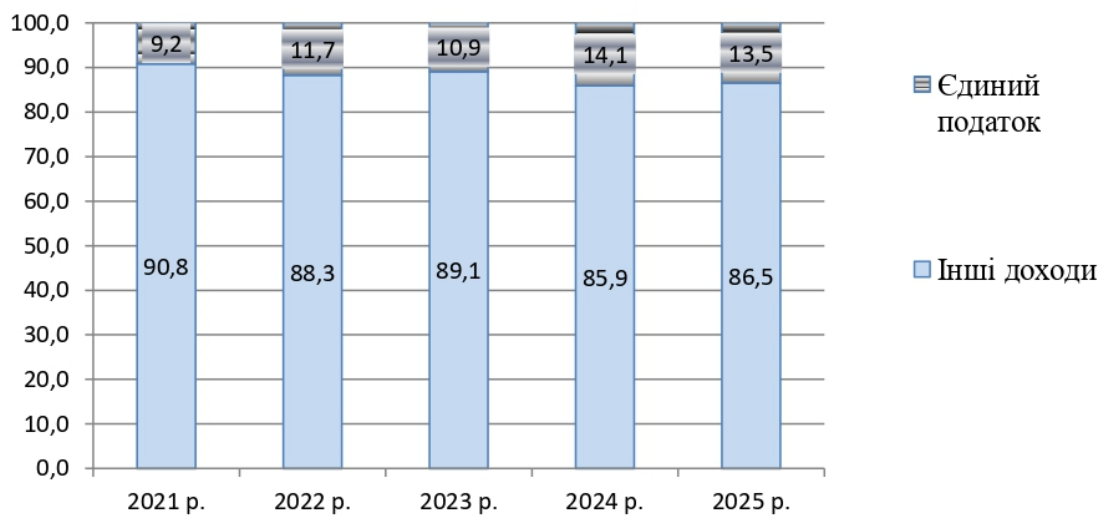

Рис. 2.4. Питома вага єдиного податку у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр., %

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [29]

Аналіз показників діаграми (рис. 2.4) свідчить, що єдиний податок займає вагоме у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Причому, у період воєнного стану його частка значно зросла до 11,7% у 2022 р.: до 14,1% у 2024 р. та до 13,5% у 2025 р.

Другим за значенням компонентом серед даної групи є податок на майно, частка якого становить понад третину від загального обсягу. У 2022 р. спостерігалось певне сповільнення темпів зростання цього податку. Проте подальше спостерігаємо стрімке відновлення показників, які у 2025 р. сягнули

331,9 млн. грн. Поступове збільшення питомої ваги майнового оподаткування до 35% є позитивним, оскільки цей податок є менш вразливим до ринкових коливань порівняно з податками на дохід.

Інші джерела, такі як збір за паркування та туристичний збір, попри їхній незначний внесок у загальну суму, демонструють високу відносну динаміку. Зокрема, зростання туристичного збору у два з половиною рази за п'ять років відображає трансформацію соціально-економічного статусу міста. Замість класичного відпочинкового туризму головним драйвером тут став розвиток ділової активності та транзитне значення Тернополя як логістичного вузла. Збільшення доходів від паркування також підтверджує процеси урбанізації та зростання рівня автомобілізації міста, що потребує відповідних інвестицій у міську інфраструктуру.

Завершуючи аналіз, можна стверджувати, що фінансова модель Тернопільської громади характеризується високим рівнем життєздатності та автономності. Збалансоване, стабільне поєднання кількох ключових груп податків: податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку та майнових податків дозволяє громаді підтримувати належний рівень самозабезпечення. Виявлені тенденції вказують на те, що фінансова стійкість громади залежатиме від здатності місцевої влади стимулювати інвестиційну привабливість регіону та цифровізувати механізми обліку платників податків, що забезпечить сталість фінансових надходжень у довгостроковій перспективі.

2.3. Склад, структурні зміни та тенденції бюджетних трансфертів, неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах

Важливими складниками ресурсної бази громад, які визначають рівень диверсифікації доходів, є бюджетні трансферти, неподаткові надходження, а

також кошти, отримані від операцій із капіталом. Вивчення їхнього складу та структурних трансформацій дозволяє не лише оцінити ступінь фінансової автономії громад, а й простежити глибину впливу процесів децентралізації на стабільність їх бюджетів. Аналіз сучасних тенденцій руху цих фінансових потоків є критично необхідним для розробки стратегій сталого територіального розвитку в умовах макроекономічної нестабільності та обмеженості ресурсів.

Вагоме місце у структурі фінансових надходжень посідають міжбюджетні трансферти, передусім у формі дотацій та цільових субвенцій, які є ключовим індикатором ступеня підпорядкованості місцевого самоврядування державному бюджету (див. табл. 2.1), (рис. 2.5).

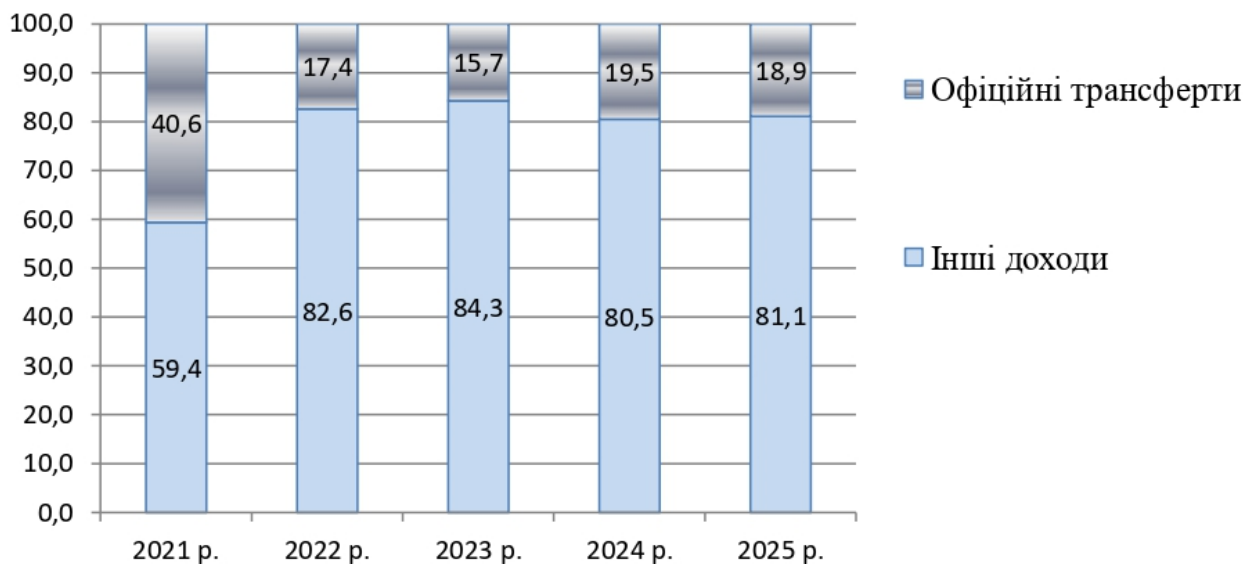

Рис. 2.5. Питома вага офіційних трансфертів у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр., %

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [29]

Аналіз показників діаграми (рис. 2.5) свідчить, що офіційні трансферти займають вагоме місце у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Хоча, у період воєнного стану їх частка значно знизилася від 40,6% у 2021 р.; до 17,4% у 2022 р.; до 15,7% у 2023 р. і дещо зросла у 2024 р. – 19,5%; у 2025 р. – 18,9%. Наведені показники свідчать про зміни у наданні допомоги громаді, що проявляється у перерозподілі часток

трансфертів: якщо у 2021 р. бюджет Тернополя значною мірою залежав від трансфертів (40,6%), то у 2025 р. цей показник знизився до 18,9%.

Таблиця 2.7

Динаміка, склад та структура трансфертів бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Офіційні трансферти	1488,6	100	546,2	100	577,2	100	760,2	100	847,4	100
Дотації	7,8	0,5	5,2	1,0	18,0	3,1	1,9	0,2	0,6	0,1
Субвенції	1480,8	99,5	541	99,0	559,2	96,9	733,4	96,5	846,8	99,9
Від ЄС та інших донорських орг-ій та інституцій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	24,9	3,3	0,0	0,0

Примітка. Розраховано автором за даними [29]

Аналіз динаміки та структури офіційних трансфертів, що надійшли до бюджету ТМТГ протягом 2021–2025 рр., демонструє адаптацію місцевих фінансів до реалій воєнного стану (табл. 2.7). Показники свідчать про те, що загальний обсяг державної підтримки зазнав суттєвої корекції: після високого рівня 2021 року (1488,6 млн. грн.) у 2022 р. відбулось скорочення до 546,2 млн. грн. (що було характерно для періоду оптимізації видатків на початку війни) і було зумовлено призупиненням багатьох державних програм розвитку та капітальних інвестицій на початку повномасштабного вторгнення. Проте, починаючи з 2023 року, спостерігається тренд до поступового відновлення обсягів фінансування, у 2025 р. спостерігається поступове відновлення обсягів фінансування до 847,4 млн. грн.

Як бачимо, у 2024 р. бюджет громади отримав пряме фінансування від ЄС та інших донорських організацій в обсязі 24,9 млн. грн. (3,3% від усіх трансфертів). Для Тернополя це свідчить про успішну участь у міжнародних грантових програмах, спрямованих на відновлення чи підтримку соціальної сфери, що є новим вектором наповнення бюджету видатків (див. табл. 2.7).

Ключовою особливістю цього періоду є стабільне домінування цільового фінансування (субвенцій), які складали понад 96,5–99,9% усіх трансфертів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка, склад та структура субвенцій з державного бюджету до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Субвенції	1437,1	100,0	513,1	100,0	493,4	100,0	623,2	100,0	728,6	100,0
Освітня субвенція	503,8	35,1	513,1	100,0	493,4	100,0	578,3	92,8	607	83,3
На соц.-екон. розвиток територій	21,2	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0,0
На розвиток об'єктів соціально-культурної сфери	765	53,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0,0
На розвиток спорт. інфраструктури	141,6	9,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0,0
Нова українська школа/Спроможна школа	3,5	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	20	2,7
На реалізацію публічного інвест. проекту	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	15,7	2,2
забезпечення безпечного освітнього середовища	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,2
Доплати пед. працівникам	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	68,5	9,4
Підтримка особам з особливими освітніми потребами	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,6	0,5
Забезпечення харчування учням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	44,9	7,2	12,8	1,8

Примітка. Складено автором на основі [29]

У 2021 р. до бюджетом громади отримано рекордні 1437,1 млн. грн., що пояснюється активним фінансуванням інфраструктурних проектів (соціально-культурна сфера, спорт) у межах державних програм розвитку (табл. 2.8).

У 2022–2023 рр. спостерігається різке скорочення надходжень до 513,1 млн. грн. та 493,4 млн. грн. відповідно, що прямий наслідком повномасштабного вторгнення, коли капітальні видатки на розвиток були заморожені, а ресурси перенаправлені на потреби оборони. Так, субвенції на соціально-економічний розвиток, спорт та об'єкти соціально-культурної сфери, які у 2021 р. сукупно займали майже 65% структури, після початку війни

повністю зникли, що свідчить про зміну бюджетної політики: від «бюджету розвитку» до «бюджету виживання/утримання». Структура субвенцій зазнала кардинальної трансформації: у 2021 р. освітня субвенція складала лише 35,1% від загального обсягу, то у 2022–2023 рр. вона стала єдиним джерелом зовнішньої підтримки бюджету громади (100%).

У 2024–2025 рр. її частка залишається визначальною (92,8% та 83,3% відповідно). Це підтверджує, що держава взяла на себе гарантовані зобов'язання щодо виплати зарплат педагогам, попри скорочення інших видатків (див. табл. 2.8).

У 2024 році обсяг субвенцій із державного бюджету зріс до 623,2 млн. грн., у 2025 р. – до 728,6 млн. грн., що свідчить про поступове повернення до фінансування цільових програм, хоча до рівня 2021 р. показники ще не наблизилися. Починаючи з 2024 р., з'явилися нові напрями: харчування учнів (в межах ініціативи щодо безкоштовного харчування початкових класів); на доплату педпрацівникам (у 2025 р. для посилення соціальної підтримки вчителів); реалізацію інвестиційних проектів; створення безпечного освітнього середовища, що є критично важливим для роботи шкіл в умовах війни. Також, у 2025 р. відновили субвенцію на програму «Нова українська школа» (див. табл. 2.8).

Як бачимо, надскладний період війни державна бюджетна політика крім оборонних пріоритетів також фокусується на людському капіталі та безпеці. Показники структури субвенцій у 2025 р. демонструють спробу держави диверсифікувати підтримку (інклюзія, безпека, інвестиції), що є позитивним сигналом переходу від режиму «екстреної економії» до точкового фінансування розвитку.

Складовою фінансової бази громади Тернополя є неподаткові надходження, частка яких у 2021–2025 рр. у сумарному обсязі доходів бюджету коливалася в межах 4,2–6,5% (див. табл. 2.2). Ця категорія доходів має складну внутрішню структуру, що охоплює «власні надходження бюджетних установ, доходи від власності та підприємницької діяльності, доходи від некомерційного

та побічного продажу, адміністративні збори та платежі, інші неподаткові надходження» [36]. Попри відносно невелику питому вагу, саме ці ресурси забезпечували певну автономію громади у вирішенні локальних завдань (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Динаміка складу та структури неподаткових доходів до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Неподаткові надходження	155,8	100	145,1	100	238,4	100	229,1	100	225,3	100
Доходи від власності і підприємницької діяльності	16,5	10,6	27,3	18,8	14,6	6,1	22,7	9,9	25,8	11,5
Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	22,8	14,6	30,8	21,2	30,2	12,7	31,6	13,8	31,3	13,9
Інші неподаткові надходження	51,3	32,9	12,2	8,4	15,9	6,7	14	6,1	24,7	11,0
Власні надходження бюджетних установ	65,2	41,8	74,8	51,6	177,7	74,5	160,8	70,2	143,5	63,7

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Детальний аналіз дозволяє стверджувати, що визначальну роль у складі неподаткових доходів відіграють кошти, генеровані безпосередньо бюджетними установами (див. табл. 2.9). Специфікою таких фінансових потоків є їхнє спрямування до спеціального фонду місцевого бюджету, що розширює можливості для цільового використання коштів. Зокрема, частка самостійно зароблених ресурсами установ була домінуючою і складала від 41,8% до 74,5% від загального обсягу неподаткових надходжень. Окрім цих коштів, дана група включає «адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності» [36], які формуються за рахунок «плати за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, адміністративні збори за проведення державної реєстрації юридичних осіб,

фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, плата за ліцензії на право оптової та роздрібної торгівлі алкогольними напоями, тютюновими виробами та рідинами, що використовуються в електронних сигаретах» [36] – їх частка становила 12,7–21,2% від усіх неподаткових надходжень, причому спостерігаємо її зниження у 2023–2025 рр.

Доходи, котрі отримано від власності та підприємницької діяльності вирізняються нижчою питомою вагою (6,1–18,8%) і вони представляють частину прибутку комунальних підприємств та кошти у вигляді орендної плати за майно, котре перебуває у комунальній власності.

Питома вага доходів, отриманих від операцій з капіталом була незначною (0,1–0,6%) у доходах бюджету громади Тернополя (див. табл. 2.2). Такі доходи отримують за рахунок продажу землі, капіталу та нематеріальних активів.

Узагальнюючи результати дослідження, хочемо відзначити суттєве зниження частки офіційних трансфертів у загальній структурі доходів у період воєнного стану з 40,6% до 18,9%, що свідчить про зміну моделі взаємодії з державним бюджетом, де на зміну значного обсягу трансфертів прийшло точкове фінансування освіти та безпеки. Водночас зростання ролі власних надходжень бюджетних установ та успішне залучення міжнародної донорської допомоги у вказують на поступове зміцнення фінансової автономії громади та пошук нових векторів розвитку. Здатність місцевої влади ефективно оперувати диверсифікованими джерелами доходів, включаючи неподаткові платежі та операції з капіталом, стає критично важливою умовою для забезпечення сталого територіального поступу в умовах обмеженості централізованих ресурсів та тривалого воєнного стану.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1. Вектори нарощування фіскального потенціалу єдиного податку в системі доходів громади

Формування дієвої стратегії зміцнення фінансової бази територіальної громади в сучасних умовах неможливе без системного підходу до управління місцевими податками, серед яких особливе місце посідає єдиний податок. Пошук інноваційних шляхів інтенсифікації цих надходжень диктується об'єктивною необхідністю підвищення рівня фінансової самодостатності кожної громади та мінімізації його залежності від міжбюджетних трансфертів. В умовах тривалої макроекономічної нестабільності та зростаючого навантаження на місцеву інфраструктуру, саме єдиний податок виступає гнучким інструментом, що відображає активність малого та середнього підприємництва – фундаментальної опори локальної економіки. Обґрунтування механізмів нарощування цього фіскального ресурсу дозволить громаді не лише забезпечити стабільне фінансування захищених статей видатків, а й сформувати необхідний інвестиційний заділ для реалізації проектів відновлення та стратегічного розвитку, що є критично важливим для зміцнення економічної стійкості території.

Глибокі кризові явища, спровоковані повномасштабними бойовими діями, чинять деструктивний вплив як на загальноекономічні макропоказники, так і на індивідуальну спроможність платників виконувати свої зобов'язання. Фінансові труднощі та розриви логістичних ланцюгів часто змушують підприємців призупиняти або повністю припиняти свою діяльність. Це, у свою чергу, запускає ланцюгову реакцію розмивання податкової бази та неминучого падіння бюджетних доходів. В умовах тривалої макроекономічної нестабільності та зростаючого навантаження на місцеву інфраструктуру, саме

єдиний податок виступає гнучким інструментом, що відображає активність малого та середнього підприємництва – фундаментальної опори локальної економіки. Обґрунтування механізмів нарощування цього фіскального ресурсу дозволить громаді не лише забезпечити стабільне фінансування видатків, а й сформувати необхідний інвестиційний заділ для реалізації проектів відновлення та стратегічного розвитку, що є критично важливим для зміцнення економічної стійкості території.

Відповідно до «Податкового кодексу України» [24], правове регулювання діяльності таких суб'єктів ґрунтується на поділі на чотири групи, критеріями розмежування яких виступають граничні обсяги отриманого доходу, перелік дозволених видів економічної діяльності та чисельність найманого персоналу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ставки податків для ФОП різних груп спрощеної та загальної системи оподаткування [38, с. 12]

Група	Перша група ФОП	Друга група ФОП	Третя група ФОП	Четверта група ФОП (сільгосп-товаровиробники)
Єдиний податок	10% від прожиткового мінімуму	до 20% від мінімальної заробітної плати	3% з ПДВ або 5% без ПДВ	ставка залежить від категорії земель та їх розміщення

Станом на січень 2026 р. В Україні здійснювали діяльність 2175,2 тис. ФОП [39], з них близько 1,7 млн. платників застосовували спрощену систему [40], від яких у 2025 р. сумарно надійшло 59,88 млрд. грн. єдиного податку [39].

Аналіз показників діаграми (рис. 2.4) свідчить, що єдиний податок займає вагоме у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Причому, у період воєнного стану його частка значно зросла до 11,7% у 2022 р.: до 14,1% у 2024 р. та до 13,5% у 2025 р. Проаналізуємо динаміку сплати єдиного податку за видами платників (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Динаміка складу та структури єдиного податку, сплаченого до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади за 2021–2025 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.		2025 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Єдиний податок	337,7	100	368,9	100	402,4	100	548,9	100	606,5	100
Єдиний податок з фізичних осіб	261,8	77,5	279,4	75,7	315,6	78,4	452,0	82,3	495,5	81,7
Єдиний податок з юридичних осіб	74,8	22,1	88,6	24,0	85,8	21,3	95,6	17,4	109,6	18,1
Єдиний податок з с-г товаровироб.	1,1	0,3	1,0	0,3	1,1	0,3	1,3	0,2	1,4	0,2

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [29]

Оцінка статистичних даних за 2021–2025 рр. (табл. 3.2) дає можливість простежити чітку тенденцію до посилення ролі ССО у та позитивну динаміку надходжень єдиного податку до бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Як бачимо, ключовим фактором наповнення бюджету залишається єдиний податок з фізичних осіб-підприємців, чия роль у структурі доходів не лише є домінуючою, а й постійно зростає. Зокрема, якщо у 2021 р. частка ФОПів у загальній сумі податку складала 77,5%, то протягом 2024–2025 років цей показник перевищив 81%. В абсолютному вимірі сума надходжень від приватних підприємців за п'ять років зросла майже вдвічі – з 261,8 до 495,5 млн. грн. Це є підтвердженням, що саме малий бізнес є фундаментом фінансової стійкості громади в кризові періоди.

Водночас сегмент юридичних осіб демонструє дещо іншу динаміку. Незважаючи на поступове зростання абсолютних сум виплат (з 74,8 млн. грн. у 2021 р. до 109,6 млн. грн. у 2025 р.), їхня питома вага у загальній структурі поступово скорочується. На початку досліджуваного періоду юридичні особи забезпечували понад 22,1% надходжень, проте до 2025 р. цей показник знизився до 18,1%. Подібне зміщення акцентів може вказувати на те, що нові суб'єкти господарювання частіше обирають форму реєстрації саме як ФОП через менш обтяжливі умови адміністрування та звітності. Внесок

сільськогосподарських товаровиробників залишається стабільно низьким і коливається в межах 0,2–0,3%, що цілком відповідає структурі економіки міської громади, де переважають сфери послуг, торгівлі та промисловості (див. табл. 3.2).

Загалом, аналіз фіскальних показників (див. табл. 3.2) свідчить про високу адаптивність бізнес-середовища Тернополя. Попри складні умови воєнного стану, обсяги єдиного податку демонструють безперервне зростання, а структурна трансформація в бік самозайнятих осіб підкреслює гнучкість місцевої економіки. Зростання надходжень у 2024–2025 рр. є індикатором того, що ССО залишається ефективним інструментом підтримки життєздатності бізнесу, дозволяючи громаді зберігати фінансову автономність та забезпечувати соціально-економічний розвиток. Разом з тим, через воєнні виклики підприємці прагнуть полегшити фінансовий тягар, обираючи оптимальні моделі оподаткування. ССО, на відміну від загальної системи, дозволяє суттєво знизити суми податкових відрахувань, що є критично важливим для виживання бізнесу в кризовий період.

Саме тому, процес оптимізації податкових ставок у межах повноважень місцевого самоврядування має базуватися на фундаментальних принципах, що забезпечують ефективну мобілізацію ресурсів за одночасного дотримання соціальної справедливості [38, с. 12]. Ключовими орієнтирами при цьому виступають гарантування рівномірного розподілу фіскального тиску на бізнес та запобігання практикам зловживання податковими пільгами, що нерідко стають інструментом мінімізації зобов'язань. Крім того, надзвичайно важливим є зміцнення інституційної довіри платників до фіскальних органів через прозорість та передбачуваність адміністрування. Зазначені вектори розвитку повністю узгоджуються з концептуальними засадами «Національної стратегії доходів України до 2030 року» [40], яка визначає довгострокові параметри реформування вітчизняної податкової системи. Цей документ передбачає модернізацію механізмів фіскального адміністрування, стимулювання податкової сумлінності платників та активізацію заходів із детінізації

економічних процесів. Крім того, стратегічний вектор розвитку передбачає комплексну трансформацію ССО (ССО), яка «повинна підтримати розвиток в Україні мікро та малого бізнесу та усунути можливості викривлення конкурентного середовища великими компаніями за рахунок зловживання перевагами спрощеної системи» [40]. Зокрема, планується перегляд меж її застосування та впровадження запобіжників для унеможливлення зловживань, що має на меті створення більш справедливого та прозорого податкового середовища (рис. 3.1).

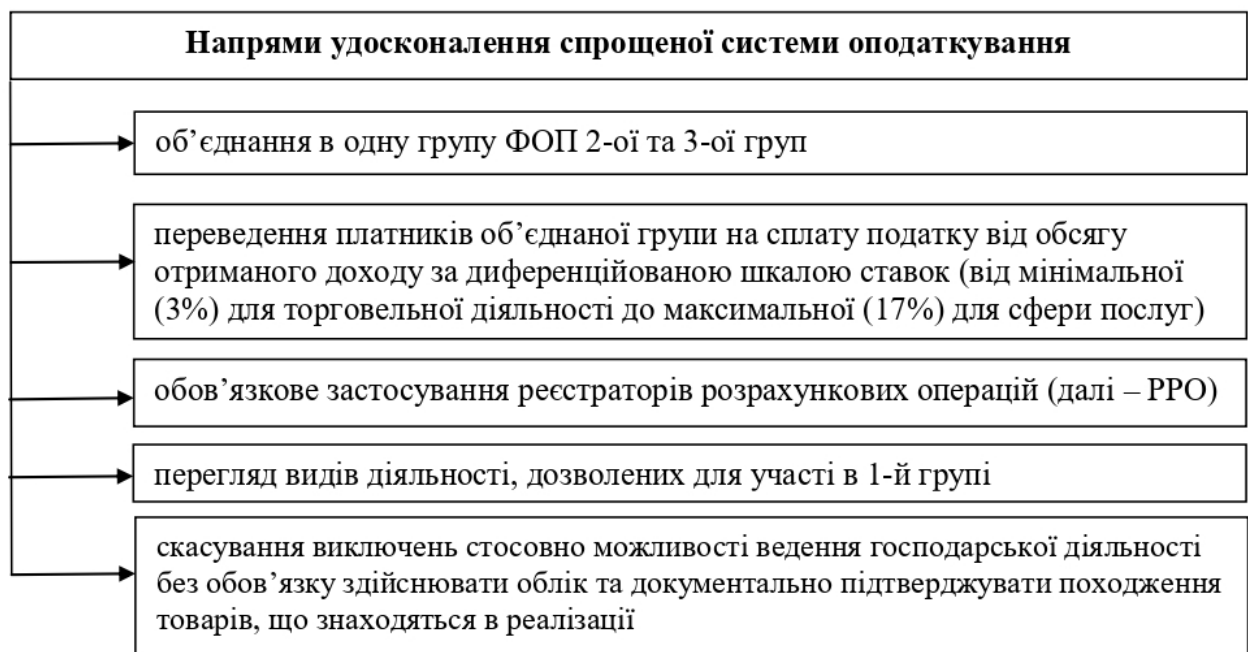

Рис. 3.1. Напрями удосконалення спрощеної системи оподаткування

Примітка. Узагальнено за [40]

Суттєвим бар'єром на шляху модернізації ССО є побоювання підприємців щодо надмірної концентрації інформації у руках контролюючих органів. Бізнес вбачає у цьому потенційну загрозу посилення адміністративного тиску та поширення корупційних практик. З огляду на це, трансформація ССО має відбуватися паралельно з фундаментальним переформатуванням роботи податкових структур. Головною передумовою реформи є відновлення партнерської довіри через впровадження організаційно-технічних запобіжників. Ключовим механізмом тут виступає перехід до аналізу деперсоніфікованих даних у межах ризик-орієнтованого моніторингу, де ідентифікація конкретного

платника стає можливою лише за умови об'єктивного виявлення ознак правопорушення.

Вважаємо, що основними умовами для подальшого нарощування обсягів надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів є:

- 1) зміцнення партнерських відносин та підвищення рівня взаємної лояльності між бізнесом і фіскальними структурами;
- 2) проведення ревізії чинних податкових преференцій для збереження пільг лише для соціально вразливих категорій підприємців та їх скасування для тих, хто використовує ці механізми виключно для штучної мінімізації витрат;
- 3) інтенсифікація фіскального моніторингу та розробка дієвих інструментів протидії схемам незаконного ухилення від оподаткування;
- 4) підвищення прозорості підприємницької діяльності, зокрема через обов'язкову фіскалізацію операцій за допомогою РРО для платників із високим рівнем доходів.

3.2. Шляхи зростання податку на доходи фізичних осіб у доходах місцевих бюджетів

В умовах сучасної фіскальної децентралізації в Україні питання забезпечення фінансової спроможності місцевих громад набуває стратегічного значення. Ефективне функціонування ОМС безпосередньо залежить від наявності достатніх та стабільних джерел власних доходів. Саме фінансова автономія дозволяє громадам не лише виконувати базові повноваження у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, а й виступати активними суб'єктами регіонального розвитку, інвестуючи в інфраструктурні проекти та покращення якості публічних послуг.

ПДФО традиційно є фундаментом місцевих фінансів, забезпечуючи близько 50% податкових надходжень бюджету територіальних громад (див. рис. 2.3). Це робить місцеві бюджети критично залежними від стану ринку праці, рівня офіційної заробітної плати та ефективності адміністрування цього

податку. Водночас виклики воєнного стану, міграційні процеси, тінізація трудових відносин та вилучення «військового» ПДФО до державного бюджету змушують ОМС та наукову спільноту шукати нові, дієві шляхи інтенсифікації надходжень цього податку. Найгостріші проблеми сучасності, які потребують нагального вирішення та пов'язані із надходженням ПДФО до місцевих бюджетів відображено на рис. 3.2.

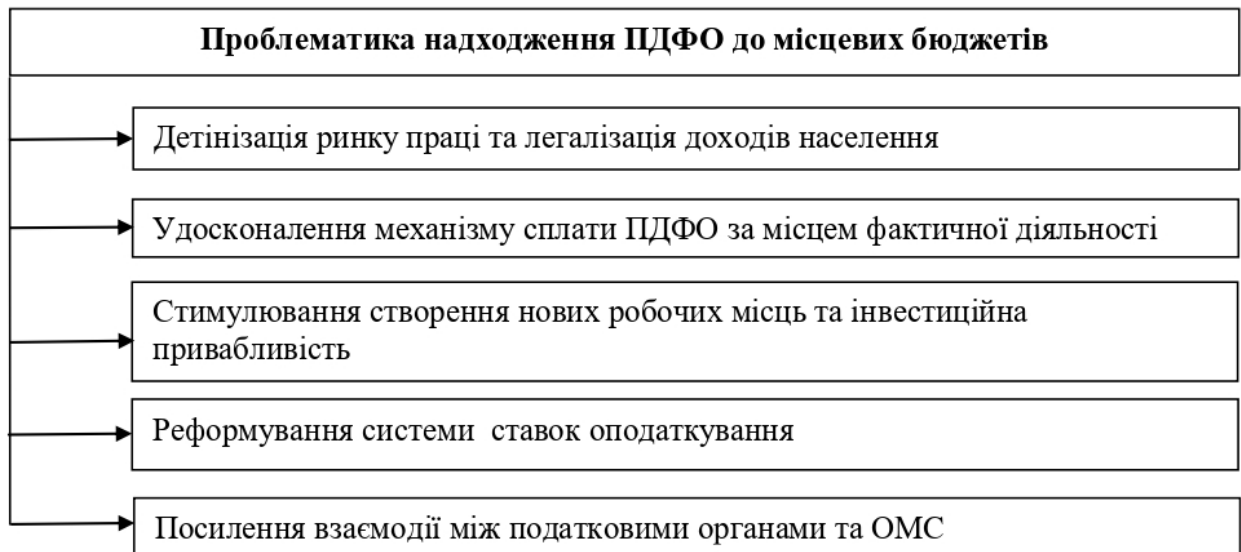

Рис. 3.2. Проблематика надходження ПДФО до місцевих бюджетів

Примітка. Узагальнено автором

Для забезпечення стійкого зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів необхідна реалізація комплексного підходу, що поєднує нормативно-правові зміни, покращення адміністрування та активну економічну політику на місцях.

Основним резервом зростання ПДФО залишається боротьба з неофіційною зайнятістю та виплатою заробітної плати «в конвертах». Тіньовий сектор не лише вимиває ресурси з місцевих бюджетів, а й створює нерівні умови конкуренції для сумлінного бізнесу. Шляхи вирішення цієї проблеми включають:

- активізація роботи з питань легалізації зайнятості (спільні заходи ОМС, Державної податкової служби та Державної служби з питань праці щодо виявлення незадекларованої праці);

- стимулювання соціальної відповідальності бізнесу (впровадження муніципальних програм підтримки для підприємств, які демонструють високий рівень середньої заробітної плати та повну офіційну зайнятість);
- просвітницька діяльність (роз'яснення населенню прямого зв'язку між офіційною зарплатою та якістю освітлення вулиць, ремонтом доріг та станом місцевих шкіл у їхній громаді).

Тіньовий сектор не лише вимиває кошти з місцевих бюджетів, а й спотворює умови економічної конкуренції. Шлях до легалізації доходів лежить через активізацію спільних зусиль органів самоврядування та податкових структур, а також через стимулювання соціальної відповідальності бізнесу. Важливо донести до кожного громадянина розуміння прямого зв'язку між офіційною заробітною платою та якістю публічних послуг у його громаді. Тільки за умови прозорості ринку праці та виходу економіки з тіні можна очікувати на стаке наповнення бюджету.

Однією з найбільш гострих проблем є диспропорція між місцем реєстрації юридичної особи та фактичним місцем роботи її відокремлених підрозділів. Законодавством передбачено надходження податку до відповідного бюджету за місцем реєстрації, що позбавляє громади, на території яких реально створюється додана вартість, належних їм ресурсів.

Вважаємо, що одним із першочергових кроків у цьому напрямі має стати докорінна зміна підходу до визначення кінцевого отримувача податкових коштів. Пропонуємо відмовитися від прив'язки податку до юридичної адреси роботодавця на користь принципу, за яким кошти спрямовуються до бюджету громади за місцем офіційного проживання працівника. Така концепція ґрунтується на засадах фіскальної справедливості, адже податкові ресурси повинні акумулюватися там, де безпосередньо створюється навантаження на соціальну та інфраструктурну мережу. Житель громади, який щоденно користується місцевими дорогами, освітніми закладами та медичними послугами, має фінансувати саме ту територію, де він отримує ці блага. Нинішня система створює штучний перекося, за якого великі промислові центри

та мегаполіси накопичують ресурси, тоді як сусідні громади, що виконують функцію спальних районів, змушені обслуговувати велику кількість населення за умови гострого дефіциту податкової бази. Запровадження принципу зарахування податку за місцем проживання усуне цей дисбаланс і надасть громадам необхідні ресурси для підтримки їхньої життєдіяльності.

Довгострокова стратегія розвитку дохідної бази ПДФО також вимагає створення сприятливого інвестиційного клімату та підтримки підприємництва на місцях. Довгострокове зростання бази оподаткування ПДФО можливе лише через розвиток локальної економіки. Громади мають конкурувати за інвесторів, які створюють високооплачувані робочі місця, використовуючи для цього такі інструменти, як індустріальні парки та цифрові коворкінги. Це особливо актуально для залучення фахівців креативних індустрій та ІТ-сектору, чий рівень доходів є значно вищим за середній. Розвиток інфраструктури та комфортне середовище для життя стають ключовими факторами, що перетворюють громаду на магніт для платників податків із високим потенціалом зростання. До стимулюючих заходів у цій сфері можна віднести:

- розбудова інфраструктури сприяння бізнесу через заснування спеціалізованих хабів та муніципальних консультативних центрів, що сприятиме трансформації самозайнятих осіб у повноцінних роботодавців;
- залучення фахівців креативних індустрій та ІТ-сектору, які мають високий рівень доходів, шляхом створення привабливих умов для життя на території громади та дистанційної роботи (коворкінги, якісний інтернет, розвинена соціальна сфера).

Актуальним є питання перегляду підходів до прогресивності оподаткування та соціальної справедливості. Важливим вектором наукових дискусій у контексті реформування ставок є запровадження елементів прогресивного оподаткування доходів громадян, що дозволить встановити вищі відсоткові ставки для громадян із надвисокими статками. Такий підхід базується на принципі вертикальної справедливості, згідно з яким особи з більшою платоспроможністю мають робити пропорційно вагоміший внесок у

фінансування суспільних потреб. Ключовою умовою такої трансформації має стати закріплення додаткових надходжень, отриманих від підвищеної ставки, виключно за бюджетами територіальних громад. Це сформує пряму фінансову мотивацію для ОМС сприяти розвитку високоефективних галузей економіки та створювати умови для залучення висококваліфікованих і високооплачуваних спеціалістів. Прогресивна шкала у такому форматі перетворюється з інструменту суто фіскального перерозподілу на дієвий стимул для громад інвестувати у сучасну соціальну інфраструктуру, здатну задовольнити запити найбільш активних та заможних верств населення. Водночас реалізація такої ініціативи потребує розробки чітких законодавчих механізмів для запобігання штучному подрібненню доходів та гарантування цільового використання отриманого ресурсу на розвиток територій.

Особливої актуальності в межах удосконалення адміністрування набуває розширення прав ОМС щодо можливості ознайомлення з фіскальними відомостями.

Надання громадам можливості аналізувати динаміку сплати податків у розрізі окремих суб'єктів господарювання без розкриття персональних даних платників дозволить місцевій владі здійснювати якісний моніторинг фіскальних потоків. Такий підхід забезпечить можливість вчасно ідентифікувати причини різкого скорочення надходжень та проводити адресну роботу з роботодавцями щодо легалізації доходів. Обґрунтованість цієї пропозиції полягає в тому, що саме ОМС є найбільш зацікавленими у повноті збору податків на своїй території, проте наразі вони позбавлені дієвого аналітичного інструментарію.

Важливим складником цієї стратегії є масштабна цифровізація процесів моніторингу через створення єдиних інтегрованих інформаційних систем, що поєднують дані державних реєстрів із муніципальними геоінформаційними ресурсами. Це дозволить органам місцевого самоврядування в режимі реального часу відстежувати фактичну кількість працюючих на об'єктах, розташованих у межах громади, та порівнювати ці дані з офіційною звітністю. Такий підхід є особливо ефективним для галузей із високим рівнем прихованої

зайнятості, де реальна активність на об'єкті часто не збігається з кількістю зареєстрованих працівників. Цифровізація не лише підвищує фіскальну дисципліну, а й дозволяє громаді більш точно планувати розвиток соціальної інфраструктури, виходячи з реального демографічного та економічного навантаження на територію.

Логічним продовженням такої інформаційної відкритості є впровадження систем ризик-орієнтованого моніторингу, що базуються на автоматизованому порівнянні рівня середньої заробітної плати на конкретних підприємствах із середньоринковими показниками у відповідній галузі регіону. Створення спільного аналітичного простору між податковими органами та громадами дозволить оперативно виявляти випадки штучного заниження бази оподаткування та виплати доходів поза офіційним обліком. Це не лише сприятиме справедливому наповненню бюджету, а й стимулюватиме роботодавців до виходу з тіні, оскільки прозорість алгоритмів виявлення порушень значно знижує корупційні ризики та виключає вибірковий тиск на бізнес.

Зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів – це не лише питання фіскального контролю, а й результат комплексної стратегії розвитку громади. Основними важелями тут виступають детінізація ринку праці, виправлення законодавчих колізій щодо місця сплати податку та створення умов для стабільного надходження інвестиційного капіталу

Тільки за умови відновлення довіри між платником і державою, де кожен громадянин розуміє, що його податок є інвестицією у власний життєвий простір, можна досягти стабільного наповнення бюджетів. Запровадження ризик-орієнтованого підходу та цифрових інструментів моніторингу дозволить сприяти нівелюванню корупційних загроз та забезпеченню повної відкритості механізмів фіскальних надходжень. Фінансова самодостатність громад забезпечена стабільним ПДФО є запорукою стійкості всієї державної системи України в посткризовий період.

ВИСНОВКИ

Доходи місцевих бюджетів виступають невід’ємним фундаментом для стабільної діяльності владних інституцій на місцях, формуючи необхідне матеріальне підґрунтя для втілення стратегій територіального зростання та зміцнення економічного потенціалу регіонів. Саме рівень наповненості, диверсифікація та внутрішня структура доходних потоків безпосередньо визначають реальний потенціал громад для успішної реалізації соціально-економічних ініціатив, модернізації об’єктів критичної інфраструктури та забезпечення високих стандартів надання публічних послуг мешканцям.

Загалом структура доходів бюджету ТМТГу 2022–2025 р. характеризується високою концентрацією податкових надходжень, помірною часткою трансфертів та незначною роллю інших джерел. Така модель формування доходів вказує на посилення фінансової спроможності громади, що є позитивною тенденцією в умовах воєнних викликів та макроекономічної нестабільності.

У процесі дослідження виявлено суттєве зниження частки офіційних трансфертів у загальній структурі доходів у період воєнного стану з 40,6% до 18,9%, що свідчить про зміну моделі взаємодії з державним бюджетом, де на зміну значного обсягу трансфертів прийшло точкове фінансування освіти та безпеки. Водночас зростання ролі власних надходжень бюджетних установ та успішне залучення міжнародної донорської допомоги у вказують на поступове зміцнення фінансової автономії громади та пошук нових векторів розвитку. Здатність місцевої влади ефективно оперувати диверсифікованими джерелами доходів, включаючи неподаткові платежі та операції з капіталом, стає критично важливою умовою для забезпечення сталого територіального поступу в умовах обмеженості централізованих ресурсів та тривалого воєнного стану.

ПДФО займає вагоме місце у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Причому, у період воєнного стану його частка становила близько 50% від усіх доходів.

Питома вага єдиного податку становила 11–14%, що підкреслює стратегічну залежність фінансового добробуту громади від активності малого та середнього підприємництва. Динамічне зростання надходжень в період війни відображає здатність мікробізнесу оперативно реагувати на зміну кон'юнктури, свідчить про високий адаптивний потенціал та життєздатність суб'єктів господарювання, що обрали спрощену систему оподаткування, в умовах воєнних реалій. Висока концентрація самозайнятого населення та малого бізнесу у Тернопільській громаді створює надійну подушку фіскальної безпеки, яка вирівнює загальні бюджетні показники навіть у періоди нестабільності.

Аналіз фіскальних показників свідчить про високу адаптивність бізнес-середовища Тернополя. Попри складні умови воєнного стану, обсяги єдиного податку демонструють безперервне зростання, а структурна трансформація в бік самозайнятих осіб підкреслює гнучкість місцевої економіки. Зростання надходжень у 2024–2025 рр. є індикатором того, що ССО залишається ефективним інструментом підтримки життєздатності бізнесу, дозволяючи громаді зберігати фінансову автономність та забезпечувати соціально-економічний розвиток. Разом з тим, через воєнні виклики підприємці прагнуть полегшити фінансовий тягар, обираючи оптимальні моделі оподаткування. ССО, на відміну від загальної системи, дозволяє суттєво знизити суми податкових відрахувань, що є критично важливим для виживання бізнесу в кризовий період.

Дослідження стратегічних орієнтирів зміцнення фінансової бази територіальних громад дозволяє стверджувати, що стабільність місцевих бюджетів у сучасних умовах залежить від синергії ефективного адміністрування єдиного податку та ПДФО. Ключовими орієнтирами при цьому виступають гарантування рівномірного розподілу фіскального тиску на бізнес та запобігання практикам зловживання податковими пільгами, що нерідко стають інструментом мінімізації зобов'язань. Важливим є зміцнення інституційної довіри платників до фіскальних органів через прозорість та передбачуваність адміністрування. Суттєвим бар'єром на шляху модернізації

ССО є побоювання підприємців щодо надмірної концентрації інформації у руках контролюючих органів. Бізнес вбачає у цьому потенційну загрозу посилення адміністративного тиску та поширення корупційних практик. З огляду на це, трансформація ССО має відбуватися паралельно з фундаментальним переформатуванням роботи податкових структур. Головною передумовою реформи є відновлення партнерської довіри через впровадження організаційно-технічних запобіжників. Ключовим механізмом тут виступає перехід до аналізу деперсоніфікованих даних у межах ризик-орієнтованого моніторингу, де ідентифікація конкретного платника стає можливою лише за умови об'єктивного виявлення ознак правопорушення.

Вважаємо, що основними умовами для подальшого нарощування обсягів надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів є:

- зміцнення партнерських відносин та підвищення рівня взаємної лояльності між бізнесом і фіскальними структурами;
- проведення ревізії чинних податкових преференцій для збереження пільг лише для соціально вразливих категорій підприємців та їх скасування для тих, хто використовує ці механізми виключно для штучної мінімізації витрат;
- інтенсифікація фіскального моніторингу та розробка дієвих інструментів протидії схемам незаконного ухилення від оподаткування;
- підвищення прозорості підприємницької діяльності, зокрема через обов'язкову фіскалізацію операцій за допомогою РРО для платників із високим рівнем доходів;

Пріоритетним кроком забезпечення зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів є:

- активізація роботи з питань легалізації зайнятості (спільні заходи ОМС, Державної податкової служби та Державної служби з питань праці щодо виявлення незадекларованої праці);
- стимулювання соціальної відповідальності бізнесу (впровадження муніципальних програм підтримки для підприємств, які демонструють високий рівень середньої заробітної плати та повну офіційну зайнятість);

- просвітницька діяльність (роз'яснення населенню прямого зв'язку між офіційною зарплатою та якістю освітлення вулиць, ремонтом доріг та станом місцевих шкіл у їхній громаді).

- перехід до принципу «податок слідує за платником», що передбачає зарахування коштів до бюджету за місцем фактичного проживання працівника, а не реєстрації роботодавця. Такий підхід відновить фіскальну справедливість щодо громад, які несуть основне соціальне навантаження;

- впровадження елементів прогресивної шкали оподаткування для надвисоких доходів за умови обов'язкового закріплення додаткового ресурсу за місцевими громадами для стимулювання їхнього економічного розвитку;

- активне застосування інструментів для забезпечення прозорості та детінізації доходів шляхом цифровізації зайнятості. Створення інтегрованих систем, що поєднують державні реєстри з муніципальними геоінформаційними ресурсами, дозволить громадам у реальному часі зіставляти фактичну кількість працюючих на об'єктах із офіційною звітністю. Впровадження автоматизованого аналізу відповідності зарплат середньогалузевим показникам дозволить оперативно виявляти випадки ухилення від оподаткування;

- розбудова інфраструктури сприяння бізнесу через заснування спеціалізованих хабів та муніципальних консультативних центрів, що сприятиме трансформації самозайнятих осіб у повноцінних роботодавців.

Реалізація цих заходів – від зміни принципів реєстрації до впровадження цифрових інструментів контролю – забезпечить фінансову самодостатність громад та створить надійний фундамент для їхньої життєздатності та повоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Знання-прес, 2002. 495 с.
2. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2003. 503 с.
3. Бюджетна система. Підручник. за ред. д. е. н., проф. В. Г. Дем'янишина, д. е. н., проф. О. П. Кириленко та д. е. н., проф. З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
4. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль, ТНЕУ, 2008. 496 с.
5. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 331–337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_11_48.
6. Бюджетна стратегія держави : монографія /В.Д. Макогон. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
7. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55>
8. Канєва Т., Карпенко М. Методологічні засади формування доходної частини місцевих бюджетів за сучасних умов. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-55>
9. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: ГлобусПресс, 2018. 354 с.
10. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 21(2). С. 93–97.

11. Сіщук М. П. Податкові надходження в системі доходів бюджетів територіальних громад України: дис. ... к.е.н.: 08.00.08. ЗУНУ. Тернопіль, 2025. 253 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/sishchuk/disertatsia.pdf
12. Гончар Г. П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 45. С. 226–232.
13. Вінницька О. А. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.08. Чернігівський національний технологічний університет. Чернігів, 2017. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7815/1/Vinnytsca.pdf>
14. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/2953>
15. Михайленко С.В., Зубріліна В.В. Науковий підхід до фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 1017–1022.
16. Вінницька О. А., Бержанір І. А. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*. 2017. № 2(3). С. 47–52. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(3\).2017.128705](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(3).2017.128705)
17. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-17 (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
18. Богуславська С.І. Вельган О.В. Державна фінансова політика щодо місцевих бюджетів в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (74). № 1. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/22.pdf
19. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
20. Бюджетна декларація на 2026–2028 роки: схв. постановою КМУ від 27.06.2025 р. № 774 URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_declaration_for_20262028-893
21. Про Державний бюджет України на 2026 р.: Закон України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>

22. Про Державний бюджет України на 2025 р.: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

23. Про бюджет Тернопільської міської територіальної громади на 2026 рік: рішення виконавчого комітету міської ради від 24.12.2025 р. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/96028.html>

24. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (Із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

25. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. № 280/97-ВР від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

26. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. № 157-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/157-19>.

27. Про місцеві державні адміністрації : Закон України. № 586-XIV від 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

28. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: постанова КМУ від 11 березня 2022 р. № 252 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>

29. Бюджет Тернопільської міської територіальної громади. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1954900000/local-incomes>

30. Козлов В. Особливості механізму формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство* 2025. № 82. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-176>

31. Муніципальні фінанси : навч. посіб. / О. П. Кириленко, С. Л. Коваль, З. М. Лободіна [та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль : Астон, 2015. 360 с.

32. Коваль С.Л., Сидор І.П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 275–280. URL: doi.org/10.32843/infrastruct34-40 <https://dspace.wunu.edu.ua/items/fdb771eb-c8de-437f-82e0-59d20b98ef5d>

33. Сидор І.П., Коваль С.Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
34. Управління фінансами територіальних громад : теорія і практика : монографія / В. М. Булавинець, В. П. Горин, А. В. Дем'янчук [та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 280 с.
35. Звіт про результати аналізу виконання основних показників місцевих бюджетів за 2022–2024 роки: затв. ріш. Рахункової палати № 28-6 від 25.11.2025 р. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/28-6_2025/Zvit_28-6_2025.pdf
36. Класифікація доходів бюджету: Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>
37. Юшко С. Неподаткові надходження місцевих бюджетів та контроль за їх формуванням. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-41>
38. Шулюк Б., Наконечний В. Проблеми вдосконалення оподаткування фізичних осіб-підприємців. 2025. *Світ фінансів*. № 1(82). С. 8–20.
39. Економіка українських ФОПів в реальному часі URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics>
40. Національна стратегія доходів до 2030 р. : схв. розпор. КМУ від 27.12.2023 р. № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
41. Курілов Є. Інтегральна оцінка податкового індексу України у 2024 році погіршується третій рік поспіль по всіх компонентах. 23.12.2024 р. URL: <https://azones.law/analytics/integralna-otsinka-podatkovogo-indeksu-ukrayiny-u-2024-rotsi-pogirshuyetsya-tretij-rik-pospil-po-vsim-komponentam/>
42. Мартинюк І. Податок на доходи фізичних осіб: фіскальні та соціальні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-60>

43. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Підходи до реформування спрощеної системи оподаткування в умовах реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року. *Фінанси України*. 2024. № 8. С 7–29.
44. Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-58>
45. Коваль С.Л., Ковальчук М.В. Вектори оптимізації доходів місцевих бюджетів України / Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації: матер. IV міжнар. наук.-практ. конференції (Тернопіль, 23–24 жовтня 2025 р.). Тернопіль, ЗУНУ, 2025. 0,2 д.а С. 137–139. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/55648>
46. Коваль С., Ковальчук М. Перспективи зростання доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану / *XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 листопада 2025 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 183 с. С. 95–97. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/55901>
47. Ковальчук М.В. Особливості доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану (на прикладі бюджету Тернопільської міської територіальної громади) / *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та без пекових викликів: збірник матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених* (м. Тернопіль, травень 2026 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2026.
48. Valihura V., Sydor I., Slatvinska M., Koval S., Vakulich I. Addressing Tax Fraud Through Transfer Pricing Mechanisms: Enhancing Ukraine's Public Finances OIDA, *International Journal of Sustainable Development*, 2025. Vol. 18, Issue 7, pp. 11-20. URL: <https://ssrn.com/abstract=5195391>
49. Krysovatty A., Sydor I., Valihura V., Koval S., Yakovets T. Behavioral dimension of tax finance: the case of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. 6 (65). pp. 90-105. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4922/4495>. DOI: 10.55643/fcaptp.6.65.2025.4922